

Univerza v Mariboru
Fakulteta za varnostne vede

DIPLOMSKO DELO

Vpliv obveščevalnih služb na suverenost držav

Ljubljana, 2009

Jure Derganc

Univerza v Mariboru
Fakulteta za varnostne vede

DIPLOMSKO DELO
Vpliv obveščevalnih služb na suverenost držav

December, 2009

Jure Derganc

mentor: višji predavatelj, dr. Božidar Koren

KAZALO VSEBINE

1	UVOD.....	7
2	METODOLOŠKO HIPOTETIČNI OKVIR	9
2.1	PREDMET IN CILJ PREUČEVANJA	9
2.2	OPREDELITEV PREDPOSTAVK (HIPOTEZ).....	9
2.3	UPORABLJENE METODE	9
3	OPREDELITEV TEMELJNIH POJMOV	11
3.1	SUVERENOST	11
3.1.1	NOTRANJA SUVERENOST	12
3.1.2	ZUNANJA SUVERENOST.....	13
3.2	OBVEŠČEVALNE SLUŽBE	14
3.2.1	OBVEŠČEVALNA DEJAVNOST	14
3.2.2	OBVEŠČEVALNA SLUŽBA	16
4	USTROJ IN DELOVANJE OBVEŠČEVALNE SLUŽBE GLEDE NA POLITIČNI SISTEM.....	19
4.1	DEMOKRATIČNI SISTEM.....	20
4.2	AVTORITARNI SISTEM.....	23
5	OBVEŠČEVALNE SLUŽBE IN DRŽAVNA SUVERENOST	29
5.1	VPLIV OBVEŠČEVALNIH SLUŽB NA NOTRANJO SUVERENOST.....	32
5.2	VPLIV OBVEŠČEVALNIH SLUŽB NA ZUNANJO SUVERENOST	36
6	VPLIVANJE OBVEŠČEVALNIH SLUŽB NA SUVERENOST DRŽAV	41
6.1	DRŽAVNI UDAR V ČILU LETA 1973: PRIMER DELOVANJA OBVEŠČEVALNE SLUŽBE CIA.....	41
6.1.1	VLOGA CIE MED LETI 1962 IN 1973	44
6.2	MADŽARSKA REVOLUCIJA LETA 1956: PRIMER DELOVANJA MADŽARSKE OBVEŠČEVALNE SLUŽBE AVH	46
6.2.1	DELOVANJE AVH MED LETI 1945 IN 1956	50
7	ZAKLJUČEK	53
8	VIRI IN LITERATURA.....	57

POVZETEK

Bistvo vsake države je njena suverenost tako na notranjem kot tudi na zunanjem področju. Na notranjem področju se kaže tako, da oblast na svojem ozemlju, torej ozemlju države, dejansko izvaja svojo voljo. Na zunanjem področju se suverenost vzpostavi s tem, da državo prizna mednarodna skupnost, ki spoštuje njeno ozemeljsko celovitost in s tem, da država vodi politiko brez usmerjanja in prisile ostalih držav ter sprejema odločitve po lastni volji.

Z namenom, da bi države svojo suverenost vzdrževale, varovale in krepile, vzpostavijo nacionalno-varnostni sistem. Pomemben del tega sistema zavzemajo obveščevalne službe. Le te so eden izmed temeljnih elementov vseh sodobnih držav, saj imajo pomembno vlogo pri ohranjanju varnosti države. Obveščevalne službe pridobivajo in posredujejo informacije vodilnim državnim subjektom in tako omogočajo, da se le ti pravilno in dovolj hitro odločajo o svojih dejanjih, s katerimi se zagotavlja varnost države (ekonomska, politična, obrambna...). Ustroj in način dela obveščevalnih služb je odvisen od političnega sistema v državi. V državah z demokratično ureditvijo je delovno področje obveščevalnih služb pridobivanje podatkov povezanih s tujino. Nad službami je vzpostavljen demokratični nadzor. V avtoritarnih državah obveščevalne službe običajno nadzirajo tudi svoje državljane - delujejo kot »politična policija«. Nad njimi ni demokratičnega nadzora. Obveščevalne službe tako posredno in tudi neposredno vplivajo na suverenost držav. Kot politična policija lahko vplivajo na suverenost lastne države.

Ključne besede: suverenost, obveščevalne službe, demokracija, avtokracija

ABSTRACT

The influence of intelligence services on the states' sovereignty:

The essential element of the state is its internal and external sovereignty. The state authority achieves the internal sovereignty by carrying out its volition on the state's territory. The state's external sovereignty is established by the recognition of the international community, which respects its territorial integrity and makes possible for the state to manage its policy making without guidance or coercion of other states.

The states, in order to protect, maintain and enhance their sovereignty, establish a national-security system. Important parts of that system are the intelligent services. They represent one of the fundamental elements of all modern states, since they play an important role in maintaining the security of the state. The intelligence services acquire and provide information to the state leadership, this enables them to make proper, enough rapid decisions and actions by which they ensure (economical, political, military ...) sovereignty of the state. The structure and working methods of the intelligence services depend upon the political system of the state. In states with a democratic regime the main role of the intelligence services is to obtain data related to the rest of the world. They work under the state's democratic supervision. In authoritarian states, the intelligence services generally control their own citizens; they act as "political police", with no democratic supervision. This way the intelligence services have an indirect and direct impact on the states' sovereignty. As a political police they have influence on the state's sovereignty.

Key words: sovereignty, intelligence service, democracy, autocracy

1 UVOD

Oblast je eden izmed temeljev vsake države. Država zato teži k temu, da si zagotovi tako notranjo kot tudi zunanjo suverenost, s tem pa tudi možnost uveljavljanja svojih odločitev na državnem ozemlju in zunaj njega. Predvsem večje in močnejše države poskušajo vplivati na odločanje in ravnanje tujih, šibkejših držav. Namen tega je uresničevanje svojih političnih, ekonomskih in drugih interesov. Pri tem imajo na razpolago različne načine in metode. Za doseg cilja lahko uporabijo diplomatske poti ali pa skrajne načine, kot je vojaško posredovanje. Uporaba obveščevalne službe je morda neka srednja pot med prej omenjenima možnostma.

Obveščevalne službe predstavljajo pomemben element vseh sodobnih držav. Nepogrešljive so pri zagotavljanju in ohranjanju varnosti države ter pri krepitvi njene suverenosti. S pridobivanjem informacij in posredovanjem le teh državi olajšajo njeno odločanje in omogočajo lažje sprejemanje strateških odločitev. Istočasno obveščevalne službe ščitijo državne informacije in podatke ter prispevajo k varovanju ustavne ureditve. Z izvajanjem tajnih operacij lahko neposredno izvršujejo odločitve državne politike. Pri tem je pomembno, da delujejo na tajen način in ne razkrijejo svoje vpletenosti v operacijo oziroma vpletenosti naročnika.

Delovanje obveščevalnih služb lahko pripelje do kršitev človekovih pravic in svoboščin. Pogosteje se to dogaja v državah z avtoritarnim političnim sistemom, kjer državna oblast obveščevalne službe uporablja za vohunjenje in delovanje proti svojim državljanom, s tem pa krepi svoj položaj na čelu države. V demokratičnih političnih sistemih je kršitev manj, saj je nad delovanjem obveščevalnih služb vzpostavljen temeljit nadzor.

V diplomski nalogi bom na začetku predstavil metodološko hipotetični okvir, in sicer predmet in cilj preučevanja v diplomski nalogi, postavil bom hipoteze in metode, ki jih bom uporabil.

V nadaljevanju bom opredelil temeljne pojme, ki so neposredno povezani s preučevanjem in analiziranjem te tematike. Opredelil bom pojme, ki se navezujejo na suverenost države. Tako bom skušal analizirati pojme suverenost, državna suverenost ter notranja in zunanja suverenost. Nadalje bom razložil pojma obveščevalna dejavnost in obveščevalne službe.

V četrtem poglavju bom predstavil ustroj in delovanje obveščevalnih služb glede na demokratični in avtoritarni politični sistem. Predstavil bom oblike nadzorstva nad obveščevalnimi službami v omenjenih političnih sistemih in opredelil pojem politična policija ter prikazal njen razvoj in način delovanja.

Peto poglavje bo namenjeno bistvu te diplomske naloge, in sicer vplivu obveščevalnih služb na notranjo in zunanjo suverenost. Pri tem bom prikazal načine delovanja, s katerimi vplivajo na suverenost države ter tudi področja, na katera lahko vplivajo. Iz zgodovine delovanja obveščevalnih služb bo predstavljenih tudi nekaj kratkih primerov takšnega vplivanja. Dva obsežnejša primera delovanja obveščevalnih služb pa bom predstavil v šestem poglavju. Prvi primer bo prikaz delovanja obveščevalne službe na zunanjo suverenost, drugi pa bo prikazal dejavnosti politične policije in vpliv na notranjo suverenost.

V zaključku bom analiziral in vsebinsko ovrednotil postavljene hipoteze ter predstavil svoje razmišljanje o obravnavani problematiki.

2 METODOLOŠKO HIPOTETIČNI OKVIR

2.1 PREDMET IN CILJ PREUČEVANJA

Namen diplomskega dela je ugotoviti povezavo med obveščevalnimi službami in državno suverenostjo na notranjem področju ter povezavo med obveščevalnimi službami in državno suverenostjo na zunanjem področju. V nadaljevanju pa ugotoviti tudi, ali obveščevalne službe vplivajo na suverenost lastne oziroma tuje države, in sicer kako.

Pri tem bom predstavil tudi primera vplivanja obveščevalnih služb (CIA in AVH) na državno suverenost in tako potrdil, oziroma ovrgel postavljene hipoteze.

2.2 OPREDELITEV PREDPOSTAVK (HIPOTEZ)

V diplomski nalogi bom skušal dokazati naslednje hipoteze:

- ✓ H1: Obveščevalne službe vplivajo na državno suverenost.
- ✓ H2: Obveščevalne službe vplivajo na suverenost lastne države.
- ✓ H3: Obveščevalne službe vplivajo na suverenost tuje države.

2.3 UPORABLJENE METODE

Pri izdelavi diplomske naloge, v kateri bom predstavil vpliv obveščevalnih služb na notranjo in zunanjo suverenost držav, bom uporabil različne metode. Tako bom podatke pridobival z analizo primarnih, sekundarnih in terciarnih virov. S prebiranjem knjig in različnih člankov, ki se ukvarjajo s preučevano tematiko, pa bom prikazal medsebojno

odvisnost političnega sistema in ustroja obveščevalnih služb ter njihovega delovanja in pomena pri vplivih na suverenost držav.

Za pojasnitev osnovnih pojmov bom uporabil deskriptivno metodo. Na koncu diplomske naloge pa bom s študijo primerov prikazal delovanje obveščevalnih služb.

3 OPREDELITEV TEMELJNIH POJMOV

Namen tega poglavja je predstaviti temeljne pojme, ki se pojavljajo skozi celotno diplomsko delo, ter s tem razčleniti in pojasniti njihov pomen. Ključna pojma, suverenost in obveščevalne službe, sta razdeljena na dve podpoglavji, znotraj le teh pa je vsak od njiju predstavljen v širšem kontekstu.

3.1 SUVERENOST

Pojem *suverenost* izhaja iz latinske besede *superanus* in francoske besede *souverain*, kar pomeni neomejen, vrhunski, najvišji. Je najvišja oblast, nad katero ni višje oblastniške instance (Sruk, 1995, 326). »Sam pojem suverenosti se je izoblikoval predvsem v tistem obdobju srednjega veka, v katerem so se nastajajoče države borile za prevlado svoje (posvetne) oblasti nasproti cerkvi, pa tudi nasproti fevdalnim stanovom in različnim družbenim (še posebej mestnim) korporacijam« (Pavčnik, Cerar in Novak, 2006, 71). Teoretiki so pojem suverenost interpretirali različno. Pravniki Bodin je dejal, da je bistvo suverenosti pravica do dajanja in ukinjanja zakonov, saj gre za pravico, ki vključuje vse druge pravice. Suveren si pri tem zagotavlja moč z zakonodajno oblastjo. Politolog Hobbes je poudarjal izvršilno prvino, se pravi tisto moč prisile, ki je edina zmožna vsiliti določeno vedenje in ki je edina primerna pot za doseg cilja, to je poslušnost (Matteucci, 1999, 171).

Suverenost kot polna, neomejena in nedeljena oblast lahko dejansko obstoja samo v absolutni monarhiji, ali pa v nacifašistični ali komunistični totalitarni diktaturi. V demokratičnih državah z delitvijo oblasti na zakonodajno, izvršno in sodno je suverenost relativna (Sruk, 1995, 326).

Državna suverenost se deli na notranjo in zunanjo (Sruk, 1995, 327). *Zunanja suverenost* države pomeni neodvisnost države nasproti drugim državam. Ima jo takrat, »ko jo prizna

mednarodna skupnost, ima svojo ozemeljsko celovitost kot neodvisen subjekt mednarodnega prava in vodi politiko, za katero se opredeljuje brez prisile ostalih držav ali njihovih zvez« (Purg, 1995, 81).

3.1.1 NOTRANJA SUVERENOST

Notranja suverenost države je pravica, da udejanja najvišjo oblast na svojem ozemlju, nad svojim prebivalstvom, se pravi, da je nadrejena vsem drugim notranjim dejavnikom v družbi (Sruk, 1995, 327). Ključna lastnost notranje državne suverenosti je vrhovnost državne oblasti, ki se kaže kot pravna nadrejenost države ostalim subjektom na njenem ozemlju. Vendar pa je takšna vrhovnost državne oblasti odvisna od politične moči države, v katero je zajeta tudi njena vojaška, finančna, ekonomska moč (Pavčnik in sodelavci, 2006, 73-74).

Notranja suverenost države je v določeni meri vedno omejena in relativna, saj je država bolj ali manj soodvisna od interesov, delovanja in vpliva različnih družbenih skupin. Ta soodvisnost države z družbenimi interesi je večja v bolj demokratičnih državah, vendar pa tudi v manj demokratičnih državah vplivov ni mogoče zanemariti. Vplivi in zahteve najrazličnejših družbenih skupin se kažejo v političnih in pravnih odločitvah države, zato država oziroma njena oblast pri sprejemanju odločitev ni in ne more biti povsem samostojna in suverena. Država v teritorialnem in vsebinskem pogledu ne more niti pravno niti politično zaobiti in urejati vseh družbenih razmerij. Demokratična država tega tudi ne želi, saj posameznikom in civilni družbi namerno pušča prostor za avtonomno delovanje. V nedemokratičnih režimih, najbolj značilna je totalitarna država, je sicer prisotna težnja po popolnem podrejanju posameznika in vseh družbenih sfer, vendar tega nikoli ne more doseči (Pavčnik in sodelavci, 2006, 74).

Državna suverenost je povezana tudi z dejstvom, da je država tista družbena organizacija, ki ima monopol nad fizično prisilo v družbi. To prisilo izvaja predvsem s policijo in vojsko ter si tako zagotovi možnost, da se vedno spoštujejo in izvršujejo njene norme in

usmeritve. Pri tem je najpomembnejše, da je država sposobna v skrajnem primeru na prisilni način zagotoviti svoj fizični obstoj ter družbeni mir in varnost (Pavčnik in sodelavci, 2006, 75).

3.1.2 ZUNANJA SUVERENOST

Zunanja suverenost države je pogojena z notranjo suverenostjo. »Šele ko je država sposobna vzpostaviti svojo notranjo politično in pravno moč ter oblast (notranja suverenost), je lahko hkrati sposobna vzpostaviti in ohranjati tudi svojo neodvisnost nasproti drugim državam in mednarodnim subjektom (zunanja suverenost)« (Pavčnik in sodelavci, 2006, 76). Z zunanjo suverenostjo država dobi priznanje subjekta v mednarodni skupnosti in je načeloma postavljena v enakopraven položaj mednarodnega prava. Pojma zunanje suverenosti pa ne smemo absolutizirati, saj nam primeri iz prakse v mednarodnih političnih odnosih in pravu kažejo medsebojno neenakopravnost držav in posledično zunanje suverenosti (Pavčnik in sodelavci, 2006, 76). Tak primer je članstvo v Generalni skupščini OZN, kjer imajo vse države članice pravno priznan enak položaj, medtem ko imajo v Varnostnem svetu OZN stalne članice privilegiran položaj.

Zaradi mednarodnega sodelovanja in povezovanja držav v različne skupnosti pa se počasi spreminja tudi pojmovanje suverenosti. V teh primerih je soodvisnost držav vse močnejša in tesnejša tako na pravni in gospodarski, kot tudi na politični, obrambni in ideološki ravni (EU, NATO...). Pri tem polnost državne oblasti, ki jo označuje suverenost, pojema, njene meje pa izginjajo. Usmeritev k vedno močnejšemu mednarodnemu sodelovanju je začela spodjedati tradicionalno moč suverenih držav, saj so nadnacionalne skupnosti usmerjene in zasnovane tako, da omejujejo notranjo in zunanjo suverenost držav članic. Države so pri tem omejene z nadnacionalnim pravom, katerega morajo uveljavljati na svojem ozemlju (Matteucci, 1999, 189-190).

3.2 OBVEŠČEVALNE SLUŽBE

Da bi razumeli pojem obveščevalna služba, je potrebno pojasniti še nekatere druge pojme in njihove definicije, ki so ključne za razumevanje delovanja obveščevalnih služb.

3.2.1 OBVEŠČEVALNA DEJAVNOST

Obveščevalno-varnostne službe se ukvarjajo z zbiranjem, obdelavo in posredovanjem informacij. Pri tem opravljajo *obveščevalno dejavnost*. Le ta je interpretirana kot: »proces, ki zajema zbiranje in analitično obdelavo surovih podatkov in izdela celovit obveščevalni izdelek, ki ga uporabnik potrebuje pri oblikovanju in sprejemanju odločitev. Gre za organiziran proces znotraj za to specializiranih organizacij, ki so bodisi samostojne bodisi del večjih organizacij« (Šaponja, 1999, 9).

Richelson je obveščevalno dejavnost opredelil kot »rezultat zbiranja, analiz, združevanja in interpretacije vseh razpoložljivih podatkov, ki zadevajo enega ali več vidikov tuje države oziroma operativnega področja, ki je neposredno ali potencialno pomembno za načrtovanje« (Richelson v Purg, 1995, 30).

Zbiranje podatkov poteka namensko in je vnaprej načrtovano. Poznamo zbiranje v različnih oblikah, in sicer javno ali tajno. Glede na način zbiranja pa le to poteka z zbiranjem podatkov, ki ga opravljajo ljudje, ali zbiranje s pomočjo tehničnih sredstev. Pri pridobivanju informacij oziroma podatkov se ti načini in oblike med seboj pogosto prepletajo. Podatke se nato analizira in izdela varnostno informacijo, ki pripomore pri sprejemanju odločitev naročnika.

Proces obveščevalne dejavnosti poteka v več zaporednih stopnjah, in sicer zbiranje, obdelavo in posredovanje podatkov. Pri tem govorimo o *obveščevalnem ciklusu*, ki ga avtorji pojmujejo v različnem številu stopenj, saj nekateri avtorji posamezne stopnje dodatno razčlenijo (Purg, 1995, 30).

Šaponja (Šaponja, 1999, 13) je obveščevalni ciklus razdelil v štiri stopnje in sicer:

- načrtovanje (1. stopnja);
- zbiranje podatkov (2. stopnja);
- analitična obdelava podatkov in izdelava obveščevalnih izdelkov (3. stopnja);
- posredovanje končnih izdelkov obveščevalne dejavnosti uporabnikom (4. stopnja).

Obveščevalno dejavnost lahko opravljajo različne službe, ki so organizirane v zasebnih, javnih ali državnih institucijah. Tako lahko obveščevalno dejavnost označimo kot dejavnost v ožjem in kot dejavnost v širšem smislu (Purg, 1995, 31). O obveščevalni dejavnosti v širšem smislu govorimo takrat, kadar gre za organizirano pridobivanje novih informacij o dogodkih okoli nas. Zbiranje teh podatkov poteka pod pogoji in načini, ki je dovoljen vsem državljanom in gre za javno dostopne podatke. To dejavnost opravljajo institucije, organizirane kot samostojne nevladne organizacije, najpogosteje znotraj večjih gospodarskih sistemov ali zasebnih agencij (Šaponja, 1999, 10-11).

O obveščevalni dejavnosti v ožjem smislu pa govorimo takrat, ko imamo v mislih obveščevalno dejavnost, ki jo opravljajo državne institucije. Te službe imajo zakonska pooblastila, da poleg javnih in vsem dostopnih podatkov zbirajo tudi tajne podatke s posebej določenimi načini. Pri tem za državne organe zbirajo podatke, ki so ključnega pomena za varovanje nacionalne varnosti pred notranjimi in zunanjimi ogrožanji. Tako lahko naročnik (država) sprejme pravilno in pravočasno odločitev na političnem, gospodarskem in obrambnem področju ter s pomočjo teh informacij kreira notranjo in zunanjo državno politiko. Obveščevalno dejavnost v ožjem smislu izvajajo specializirane državne institucije, kot so obveščevalno-varnostne in varnostne službe (Šaponja, 1999, 10-13).

V nadaljevanju se bom osredotočil le na obveščevalno-varnostne službe, organizirane kot specializirani državni organi, na službe za delovanje v tujini (obveščevalne službe) in na tiste za delovanje na notranjem področju (protiobveščevalne službe).

3.2.2 OBVEŠČEVALNA SLUŽBA

»Obveščevalna služba je posebna organizacija (aparatus) države, katere prioritetni cilji so zbiranje, analiziranje in ocenjevanje obveščevalnih podatkov in spoznanj o drugih državah, njihovem vojaškem in ekonomskem potencialu, političnem stanju in namerah ter znanstvenih dognanjih.« (Purg, 1995, 32-33).

Cilji in metode obveščevalnih služb so pogojeni z željami in usmeritvami vladne politike. Poleg zbiranja, analiziranja in ocenjevanja informacij in podatkov o tujini, obveščevalne službe varujejo zaupne podatke državnih organov, opravljajo pa tudi protiobveščevalne in varnostne aktivnosti. Pri tem odkrivajo, preprečujejo in preiskujejo dejavnosti tujih organov, skupin, organizacij in posameznikov, ki so usmerjene proti obstoju države, državnim politikam ali njenemu vodstvu, proti varnosti in drugim državnim interesom, ali pa zlorabljajo državno ozemlje za teroristično dejavnost proti tretji državi, (Anžič, 1996, 60-61).

Funkcija obveščevalnih služb je torej izvajanje obveščevalne dejavnosti v ožjem pomenu. Pogosto pa poleg te dejavnosti obveščevalne službe opravljajo tudi druge naloge, ki jih označimo kot *neobveščevalno dejavnost* obveščevalnih služb. To so t.i. »umazani posli« obveščevalnih služb, katerih cilj je, da z vojaškimi, ekonomskimi in političnimi pritiski vplivajo na politiko in notranje zadeve določene države (Purg, 1995, 33).

Djordjević je to dejavnost opredelil kot »dejavnost obveščevalne službe določene države ali gibanja, ki z uporabo metod in sredstev ustvarja pogoje za agresijo, ali neposredno načrtuje, organizira in realizira uresničitev tovrstnih aktivnosti proti drugi državi ali gibanju. To so psihološko delovanje, subverzivno delovanje in tudi specialne operacije. Neobveščevalna dejavnost je uresničevanje državne politike z vodenjem specialne vojne« (Djordjević v Podbregar, 2008, 29).

Purg (Purg, 1995, 33) ugotavlja, da se obveščevalne službe razlikujejo glede na:

- področje dela in položaj v sistemu (civilne in vojaške, obveščevalne službe znotraj

- posameznih ministrstev ali kot posebne vladne službe);
- stopnjo ofenzivnosti (le ta je v razponu od pridobivanja podatkov pa do izvajanja akcij, tako doma kot v tujini);
- število zaposlenih;
- usmerjenost po področjih dela in geografskih območjih;
- notranjo organiziranost.

Glede na naravo dela obveščevalnih služb ugotovimo, da je *tajnost* pomembna tako za njihov obstoj, kakor tudi za doseganje poslanstva in vizije te organizacije. Tajnost se navezuje na organiziranost, zaposlene, prostore, dejavnosti, kot tudi na metode in sredstva delovanja teh služb. To pa pomeni, da aktivnosti obveščevalnih služb ne morejo biti enako transparentne, kot je večina drugih aktivnosti, ki jih izvaja država. (Podbregar, 2008, 113-114).

4 USTROJ IN DELOVANJE OBVEŠČEVALNE SLUŽBE GLEDE NA POLITIČNI SISTEM

Obveščevalne službe in njihove funkcije so določene in pogojene z lastnostmi političnih sistemov. Le ti določajo vrsto, obseg in intenzivnost nalog, ki bi jih morale izvajati obveščevalne službe, od njega pa sta odvisna tudi velikost in ustroj obveščevalnega sistema (Purg, 1995, 62).

Politični sistem lahko opredelimo kot: *»institucionalizirano obliko in način, na katerem je določen in reguliran javen odnos oblasti in družbe. Natančneje rečeno, pod političnim sistemom razumemo na eni strani sistem institucionaliziranih nosilcev politične oblasti v neki družbeni skupini, način njihovega konstituiranja, organizacije in delovanja, na drugi strani pa sklop tistih institucij in odnosov, preko katerih se vzpostavlja organizirana vez med nosilci oblasti in družbenimi silami, v imenu katerih oni vladajo«* (Pašić, 1985, 81).

Politični sistem vsebuje principe vzajemnega odnosa med oblastjo (državo) in ostalimi sferami družbe. Le ti hkrati izražajo tudi njegovo vključitev v vzajemno povezane sisteme globalne družbe. Na ta način politični sistem ne obsega le »politične države«, politične oblasti, temveč tudi celo strukturo oblasti ene države; vsebuje institucije pa tudi sile, ki določajo in ustvarjajo politiko v oblasti in izven nje; vsebuje forme in procese, »statiko in dinamiko«. Politični sistem mora izraziti notranjo logiko teh odnosov in načela, ki vladajo v njegovi strukturi (Purg, 1995, 65).

Poznamo več vrst političnih sistemov. Najpogosteje uporabljena delitev je na demokratične in avtoritarne. To je tudi delitev, ki jo bom upošteval v tej nalogi.

Demokratični politični sistemi so tisti, v katerih obstajajo redne, institucionalne in ustavno predvidene oblike odvisnosti in odgovornosti javne oblasti do družbe. Delimo jih na: predsedniški, parlamentarni in konventski sistem. *Avtoritarni politični sistemi* so sistemi z omejenim pluralizmom, razpoznavno mentaliteto, neobstoječo politično mobilizacijo,

prisotnostjo enega vodje ali male skupine, ki ima v rokah vso moč, ter sistemi s formalno slabo definiranimi mejami pravic in postopkov (Bebler in Seroka, 1990, 91).

4.1 DEMOKRATIČNI SISTEM

Predsedniški politični sistem temelji na strogi ločitvi med vejami oblasti. Izvršilna oblast je zaupana šefu države (predsedniku), zakonodajna pa parlamentu. Predsednik je neodvisen od zakonodajne veje oblasti, razen v izjemnih primerih kršenja ustave in zakonov. Prav tako je vrhovni poveljnik oboroženih sil in lahko posredno oziroma neposredno vpliva na parlament. Predsedniški sistem je vladavina enega človeka, pri tem pa mu pomagajo razni svetovalci. (Srđić, 1975, 819).

Parlamentarni politični sistem ravno tako kot predsedniški temelji na ločitvi med vejami oblasti. Oblast pripada parlamentu ne glede na to, kako je urejen odnos med parlamentom in drugimi organi državne oblasti. V tem sistemu obstaja stroga ločitev med zakonodajno, izvršilno in sodno vejo oblasti; način odločanja je kolektiven, vloga predsednika vlade pa variira od tega, da skoraj o vsem odloča sam, do tega, da je le eden med enakimi ministri. Predsednik vlade je posredno izvoljen s strani parlamenta in je odvisen od zaupanja parlamenta, saj v nasprotnem primeru lahko izgubi svoj položaj. Vlada, kot kolektivno telo, in ministri so voljeni s strani parlamenta, kateremu so tudi politično odgovorni. Parlament lahko vladi izglasuje nezaupnico, vlada pa lahko preko predsednika države doseže razpust parlamenta in s tem predčasne volitve (Srđić, 1975, 710-711).

Konventski ali skupščinski politični sistem je v bistvu izvedenka parlamentarnega političnega sistema. Skupščina je najvišji organ oblasti in ima vodilno vlogo pri vodenju politike in uveljavljanju oblasti. Skupščina je nosilec vseh funkcij, še posebej zakonodajne. V sodne funkcije pa se praviloma ne vključuje (Srđić, 1975, 976).

Položaj oziroma ustroj obveščevalnih služb v naštetih političnih sistemih je različen in je odvisen od obveščevalnega sistema države. Le ta pa je odvisen od splošnih in specifičnih

lastnosti države: od geostrateškega, mednarodnega in političnega položaja, politične ureditve oziroma političnega sistema države, od njene tradicije, vodenja zunanje politike, znanstveno-tehnoloških, materialnih in kadrovskih zmožnosti države.

V nekaterih državah obstaja osrednja obveščevalna služba, ki koordinira obveščevalno dejavnost vseh državnih obveščevalnih služb in opravlja obveščevalno dejavnost za vse državne resorje ter enotno protiobveščevalno službo oziroma službo za varstvo ustavne ureditve, ki izvaja obveščevalno dejavnost za potrebe različnih resorjev. Temu rečemo, da ima država *centraliziran obveščevalni sistem*.

Možna pa je tudi razpršitev obveščevalnih služb, ki so organizirane v različnih upravnih resorjih (ponavadi v notranjem ministrstvu, zunanjem ministrstvu in ministrstvu za obrambo) in so medsebojno nepovezane. V tem primeru gre za *decentraliziran obveščevalni sistem*.

Kadar pa obveščevalni sistem vsebuje elemente obeh zgoraj naštetih sistemov, rečemo, da gre za *integrirani obveščevalni sistem*. Obstaja torej obveščevalni sistem, ki ima eno centralno obveščevalno službo za delo v tujini ter več resornih protiobveščevalnih služb in služb za varstvo ustavne ureditve. Ali pa obstaja ena centralna služba za varstvo ustavne ureditve, znotraj nje tudi protiobveščevalna dejavnost in resorske obveščevalne službe (Anžič, 1999, 10 in Šaponja, 1999, 55).

V demokratičnih državah se obveščevalno-varnostne službe največkrat notranje delijo, in sicer na obveščevalne službe, protiobveščevalne službe in službe za varstvo ustavne ureditve. Taka delitev je nastala zaradi zahtev stroke in učinkovitejšega demokratičnega nadzora nad njihovim delom (Šaponja, 1999, 24).

Obveščevalne službe izvajajo obveščevalno dejavnost v tujini oziroma v zvezi s tujino. Uslužbenci nimajo nobenih na zakonih temelječih represivnih oziroma preiskovalnih pooblastil. Delujejo praktično na vseh področjih, se pravi, da v tujini izvajajo vse zvrsti obveščevalne dejavnosti, ki so po svoji naravi informativne. (Šaponja, 1999, 32-33).

Protiobveščevalne službe so zadolžene za preprečevanje in odkrivanje vsakovrstnega delovanja tujih obveščevalnih služb v državi. Organizirane so kot samostojne službe, lahko pa tudi kot del služb za varstvo ustavne ureditve. Lahko imajo preiskovalna pooblastila podobna varnostnim službam, če tako določa notranji pravni red (Šaponja, 1999, 58).

Služba za varstvo ustavne ureditve je namenjena za boj proti podtalnim in tajnim ter nasilnim oblikam ogrožanja ustavne ureditve, za boj proti terorizmu in posebnim oblikam organiziranega kriminala. Ta služba je po svoji naravi represivna, uslužbenci imajo pogosto preiskovalna pooblastila, delujejo pa lahko le v domovini. Pomembno je sodelovanje z drugimi obveščevalnimi službami (Šaponja, 1999, 58).

Obveščevalne službe v demokratičnih sistemih imajo podlago za svoje delovanje v zakonu, v okviru katerega morajo delovati. Le ta jim nalaga spoštovanje temeljnih človekovih pravic in določa uporabo posebnih operativnih metod in sredstev dela. Delavci obveščevalnih služb nimajo »klasičnih policijskih pooblastil«. Prav tako je zakonsko urejen nadzor nad zakonitostjo dela teh služb (Purg, 1995, 70).

Nadzor nad zakonitostjo delovanja izvajajo izvršilna, zakonodajna in sodna veja oblasti (Geneva centre for the democratic control of armed forces, 2002):

Izvršilna veja oblasti opravlja nadzor nad zakonitostjo in strokovnostjo dela. Obveščevalne službe delujejo v skladu z željami naročnika, se pravi vlade, ki je tudi glavni naročnik in uporabnik izsledkov teh služb. Nadzor se opravlja preko različnih odborov in komitejev, lahko pa je izveden v obliki inšpektorjev ali svetovalcev, ki nato poročajo svoje ugotovitve predsedniku, predsedniku vlade ali ministrom.

Zakonodajna veja oblasti izvaja parlamentarni nadzor oziroma politični nadzor nad delovanjem obveščevalnih služb. Ustanavljajo se različne parlamentarne komisije, ki izvajajo preiskave z namenom ugotoviti pomanjkljivosti ali zlorabe delovanja obveščevalnih služb.

Sodna veja oblasti zagotavlja spoštovanje človekovih pravic in svoboščin, saj postavlja mejo in določa ravnovesje med spoštovanjem pravic posameznika in načinom pridobivanja pomembnih podatkov.

4.2 AVTORITARNI SISTEM

V avtoritarnih političnih sistemih so obveščevalne službe vezane na vladajočo stranko, se pravi na dejanskega suverena, ki sam določa področje dela, uporabo posebnih operativnih metod in sredstev. Formalno te službe sicer spadajo v posamezne izvršne resorje, vendar pa so predvsem glede vsebine dela in vodstvenih kadrov posredno vezane na suverena. Obveščevalne službe v avtoritarnih sistemih poleg odkrivanja zunanjega sovražnika delujejo kot politična policija tudi na notranjem področju (Purg, 2002, 40).

Pojem »*politična policija*« predstavlja predvsem način in metode delovanja obveščevalne službe oziroma funkcij, ki jih opravlja. Glavno področje delovanja je odkrivanje in preprečevanje delovanja notranjega sovražnika, oziroma nasprotnikov vladajočega režima znotraj države. To izvaja na podlagi usmeritev najožjega političnega vodstva. Politična policija deluje z namenom utrjevanja vloge vodilne politične garniture in onemogočanja delovanja opozicije ter njenih idej. Prek teh služb vladajoča elita ščiti svoje lastne interese in si zagotavlja vodilno vlogo v državi, pri tem pa krši temeljne človekove pravice in svoboščine. Obveščevalnim službam namreč dodeljuje skoraj neomejena pooblastila in materialna sredstva ter dopušča, da uporabljajo obveščevalne metode dela znotraj državnih meja (Žunec in Domišljanovič, 2000, 16).

Nadzorstvo nad delom politične policije se izvaja le s strani izvršne oblasti. Njeno delovanje je tako delno ali popolnoma tajno, kar pomeni, da je večina njenih operacij, tako civilni sferi, kot tudi sodni in zakonodajni veji oblasti, nejasna in skrita ter jih poznajo le najvišji predstavniki oblasti. Pogosto obstaja poleg splošne zakonodaje posebna tajna zakonodaja, na podlagi katere politična policija deluje (The Columbia electronic encyclopedia, 2007).

Politična policija je dejansko deformacija delovanja obveščevalnih služb znotraj političnega sistema. Le ta ne nastane sama po sebi kot profesionalizacija dela policije, temveč je njen nastanek, delovanje in obstoj pogojen predvsem s političnimi odločitvami. Navadno je politična policija centralizirana, vladajoča struktura pa ji namenja posebno pozornost. Za svoje delo ima na razpolago znatna materialna sredstva, poseben kader in privilegiran položaj v sistemu. Praviloma je politična policija organizirana v sklopu splošnega policijskega sistema. Njena organiziranost je problematična v dveh smereh, in sicer kot simptom nasilnega policijskega režima in kot izvor nevarnosti za sam značaj politične oblasti (Purg, 2002, 53).

V nadaljevanju bom predstavil razvoj politične policije in delovanje nekaterih služb.

Za utemeljitelja moderne politične policije velja Joseph Fouché, Otrantski vojvoda (1758-1820), ki je v času svojega poslanstva v obdobju revolucije v Lyonu in Toulonu ukazal pobiti več tisoč protirevolucionarjev. Kot policijski minister je oblikoval mrežo policijskih agentov in ovaduhov, ki so odkrivali zarote proti vladajočemu režimu (Žunec in Domišljanovič, 2000, 19).

Prusija je v 19. stoletju prav tako ustanovila tajno politično policijo, ki je imela pooblastila za odvzem prostosti, pridržanje ter preiskovanje državljanov in tudi organov oblasti.

V zgodovini ruskih in kasneje sovjetskih obveščevalnih služb ima posebno mesto leta 1881 oblikovana politična policija Ohrana. Zajemala je široko razvejano mrežo agentov v državi in izven nje ter je z vsemi policijskimi, sodnimi in izvršilnimi pooblastili samostojno vodila preiskave, sodila in izvrševala kazni. Kmalu po koncu oktobrske revolucije, leta 1917, je tedanja komunistična oblast vzpostavila Izredno komisijo (Čeka), ki je bila namenjena za boj proti kontrarevoluciji in sabotazam. Mišljena je bila kot začasna institucija, ki naj bi prenehala z delovanjem, ko bi si Vladimir Lenin utrdil svojo oblast, vendar je bila pozneje Čeka ključna za preživetje novega režima. Čeka je imela leta 1918 400 izpostav, leta 1920 pa že 70.000 zaposlenih.

Naslednika Čeke sta bila od leta 1922 naprej Narodni komisariat za notranje zadeve (*Narodnyj komissariat vnutrenih del, NKVD*), v času od leta 1945 do 1991 pa Komite državne varnosti (*Komitet gosudarstvennoj bezopastnosti, KGB*). KGB je združevala civilno in vojaško, politično-policijsko, obveščevalno in protiobveščevalno funkcijo in je imela več kot 100.000 zaposlenih. Uradno je bila podrejena sovjetski vladi, kontrolo nad njenim delovanjem pa je izvajal Centralni komite Komunistične partije oziroma njen generalni sekretar. Število njenih prijatih in obsojenih žrtev sega v milijone. KGB je imela tudi svoja delovna taborišča, kjer so obsojeni prestajali kazni. Pod oblastjo Gorbačova se je moč KGB-ja močno zmanjšala. KGB je bil ključna figura v uporabi proti demokratizaciji ob koncu 80-ih let in je leta 1991 tudi organiziral poskus puča proti Gorbačovu. Pri tem so glavno vlogo igrali vodje KGB-ja.

Temeljne naloge in metode dela KGB so bile (Šubelj Dornik, 1993, 27):

- obramba vladajočega komunističnega režima pred notranjimi in zunanjimi sovražniki in njihovo nevtraliziranje,
  - stalni nadzor nad prebivalstvom z namenom zagotavljanja politične pripadnosti,
  - s preiskavami, sojenjem, zapiranjem v zapore, taborišča in psihiatrične bolnišnice preprečiti protisovjetsko delovanje,
  - stalni nadzor nad politično pripadnostjo pripadnikov vojske,
  - boj proti delovanju tujih obveščevalnih služb, ki imajo namen delovati proti vladajočemu režimu,
- izvajanje tajnih operacij v tujini z namenom doseganja sovjetskih političnih ciljev in povečanja sovjetskega vpliva.

Tudi v Nemčiji se je z nacionalnim socializmom pod vodstvom Adolfa Hitlerja razvil velik varnostni aparat s težiščem na politični policiji. Moč tajne policije je bila »tiransko uveljavljena«, brez pravic, varnosti in brez postopkovnih preverjanj. Namenjena je bila za boj proti politično nasprotno mislečim. Nemška tajna policija ima svoje korenine v SS-u (*Schutzstaffel*), ki je bil ustanovljen kot Hitlerjev telesni stražar v SD (*Sicherheitsdienst*-varnostna služba) ter organizirana leta 1931 kot obveščevalna veja SS. Od leta 1929 je SS vodil Heinrich Himmler. Leta 1933 je bila oblikovana Tajna državna policija (*Geheime*

Staaspolizei, GESTAPO), ki pri svojem delu ni imela nobenih zakonskih omejitev. Poleg boja proti nacističnim disidentom je GESTAPO izvajal obsežne preventivne akcije tudi proti domnevnim nasprotnikom režima. GESTAPO je imel svoje tajne operativece med množico prebivalstva, SD pa je imel agente, ki so bili znani le vodilnim na SD-ju. Bili so v vsakem oddelku nemške vlade, v oboroženih silah, med glavnim industrijskim vodstvom in tudi med samim GESTAPOM. Medtem ko je bil GESTAPO zelo znan in so se ga bali, je bil obstoj SD-ja znan le nekaterim. Moč GESTAPA, SS-a, in SD-ja je bila velika. Dejansko je bila lahko vsaka oseba, osumljena nelojalnosti do režima ali družbene odklonskosti, na hitro aretirana, usmrčena ali poslana v koncentracijsko taborišče. SS je odgovarjala le Himmlerju, kar pomeni, da je tajna policija obvladovala oziroma imela dejansko in absolutno moč (The Columbia electronic encyclopedia, 2007).

Mnogo držav, kot so Čile, Iran, Irak, Izrael, Romunija in Južna Afrika so uporabljale tajno policijo za nadzor drugačnih, različnih mnenj. Nekdanja Vzhodno-nemška republika je imela Državno varnost STASI (*Staatssicherheit*), ki je nadzirala vse vidike življenja, vključno s poštnimi storitvami in komunikacijskimi sredstvi. V lasti je imel zapore, bolnišnice in gradbena podjetja. V 51. letih režima naj bi za Stasi vohunilo okoli 620.000 civilistov, od tega 12.000 Zahodnih Nemcev (The Columbia electronic encyclopedia, 2007).

Z zlomom komunističnega režima in demokratizacijo srednje in vzhodne Evrope se je položaj obveščevalnih služb spremenil. Politične policije, ki so predstavljale »orožje partije«, so bile razpuščene, njeni člani pa so bili osovraženi in ponekod celo preganjani. Posamezne službe, kot češkoslovaška Državna varnost (*Statni Bezpečnost, StB*), so s svojim represivnim delovanjem v obdobju zamenjave političnega sistema še pospešile svoj propad, druge službe pa so delovale bolj pasivno. V Romuniji so pripadniki Varnosti (*Securitate*) v strahu pred maščevanjem vodili celo oborožen odpor (Žunec in Domišljanovič, 2000, 26).

Politične policije so pri svojem delu zbirale podatke o državljanih in tako oblikovale na milijone arhivov. STASI naj bi jih na svojem vrhuncu imel okoli šest milijonov, od tega

dva milijona o tujcih. Podobno je bilo tudi v ostalih državah. V obdobju političnih reform in razpuščanja politične policije je del arhivskih gradiv izginil, v ostala gradiva pa so državljani imeli možnost vpogleda. Ohranjena arhivska gradiva so bila kasneje mnogokrat uporabljena za politično obračunavanje z nasprotniki vladajočega režima (Žunec in Domišljanovič, 2000, 28).

5 OBVEŠČEVALNE SLUŽBE IN DRŽAVNA SUVERENOST

Države z namenom krepitve, vzdrževanja in varovanja svoje neodvisnosti ter suverenosti vzpostavijo nacionalno-varnostni sistem. Pomemben del tega sistema zavzemajo obveščevalne službe.

Države, katerih politika temelji na dominaciji (notranji ali zunanji) in politiki sile, uporabljajo obveščevalne službe kot ključni instrument pritiska in so neposredni izvrševalec političnih odločitev. Ostale države pa uporabljajo obveščevalne in protiobveščevalne službe zgolj za varovanje lastne varnosti (Purg, 1995, 92).

V razvoju obveščevalne službe vedno najprej obstaja zamisel o potrebi take službe, katere cilj je krepitev državne suverenosti. Temu sledi kreativna faza, ki jo označuje pomoč pri utrjevanju suverenosti, utrjevanju institucij in političnega sistema. Pri tej fazi se morajo obveščevalne službe prilagajati tudi spremembam političnega sistema, saj se v nasprotnem primeru lahko zgodi, da postane to destruktivna faza. Le to označuje vrsta negativnih posledic oziroma načinov delovanja in so za vrnitev v konstruktivno fazo potrebne spremembe, ki pa so zopet odvisne od stopnje destruktivne faze. To so lahko kadrovske zamenjave, zamenjave vodstva, ali pa obsežno prestrukturiranje službe z opustitvijo določenih oddelkov (Purg, 1995, 91).

Glede na cilje, ki si jih je država zadala, in vlogo, ki jo igra v mednarodni skupnosti, mora le ta vzpostaviti obveščevalno službo, ki bo služila njenemu namenu in bo pravočasno obveščala ter seznanjala z informacijami. Informacije morajo biti kvalitetne in pravočasne, saj imajo le take določeno vrednost pri kreiranju politike na notranjem, zunanjem in obrambnem področju ter pri sprejemanju pomembnih državnih odločitev. Namen obveščevalnih služb je torej podajanje informacij, na podlagi katerih se odloča o ključnih vprašanjih in opozarja na morebitna ogrožanja države. S temi informacijami država vzdržuje in krepi svojo suverenost, saj lahko v mednarodni skupnosti in tudi na domačem

političnem področju nastopi z vnaprej pripravljenimi rešitvami in odgovori ali se pripravi na morebitno ogrožanje.

Obveščevalne službe poleg zbiranja in posredovanja informacij sodelujejo tudi v realizaciji odločitev. Tukaj gre predvsem za obveščevalne službe držav z dominantno politiko in močno razvitim obveščevalnim sistemom. Realizacija poteka s tajnimi akcijami in operacijami, s katerim vplivajo na odločitve ali stanje izbranega subjekta (države). Pri tem gre za rušenje suverenosti izbrane države. Način, s katerim obveščevalne službe vplivajo na izbrano državo, je odvisen od interesov naročnika. Lahko se pojavi kot financiranje določene interesne skupine v drugi državi, kot diskreditiranje določenih oseb, ali celo kot izvedba atentatov in državnih udarov ter menjave oblasti v državi.

Odločitve o tajnih akcijah sprejmejo najvišji organi izvršne oblasti-naročniki. V bivših socialističnih državah so bili to politbiroji vladajočih komunističnih partij, v parlamentarnih demokracijah pa so to najožji krogi okoli predsednika države oz. vlade. Pri tem gre za sistem zunajparlamentarne oblasti, saj parlament v sprejemanju takih odločitev praviloma ne sodeluje, pogosto pa niti ne ve, da se na tem področju kaj dogaja (Krunić, 1997, 30).

Primer tega je bil obstoj »komiteja X« v Izraelu. Po masakru izraelskih športnikov na olimpijadi v Münchnu leta 1972 je izraelska vlada ustanovila »komite X«, ki je odobral likvidacije nasprotnikov, ki so bili trn v peti izraelski državi. Znotraj obveščevalne službe Mossad je bila formirana posebna enota, ki se je ukvarjala izključno s to dejavnostjo. Likvidacije so se opravljale v največji tajnosti ter brez pravno veljavnih obsodb. Komite so sestavljali predsednik vlade, minister za obrambo in svetovalec predsednika vlade za protiterorizem. Z obstojem tega organa niso bili seznanjeni niti ostali člani vlade niti parlament (Levkov, 2001, 104).

Zgodi pa se tudi, da se obveščevalne službe uprejo, oziroma delujejo proti politični oblasti, katero naj bi pomagali ščititi. Do tega pride, ko sta politični nosilec oblasti in državna oblast različna, kar je izrazito v prehodnih obdobjih, ko prihaja do spremembe glede

suverenega organa ali nosilca suverenosti (Purg, 1995, 93). Pri tem pride do politične nestabilnosti v državi in posledično do rušenja notranje suverenosti. Notranja suverenost pa se lahko ruši tudi s pretiranim ščitenjem političnega sistema s strani obveščevalnih služb. Gre za represivno delovanje teh služb v smislu politične policije, kar povzroča rušenje notranje harmonije v državi.

Dr. Milan Milošević (Milošević, 2001, 156-236) je klasificiral, da obveščevalne službe pri vplivanju na suverenost držav sodelujejo z naslednjimi aktivnostmi:

1. *psihološko-propagandno delovanje:*

- psihološke operacije,
- subverzivna propaganda,
- ideološko-politična indoktrinacija.

2. *nekonvencionalno delovanje:*

- uporaba politične agenture (uradne in zasebne zveze v političnih vrhovih oblasti),
- tajna pomoč opozicijskim političnim subjektom,
- izzivanje družbenih kriz,
- specialne operacije (obveščevalnih in protiobveščevalnih služb).

3. *gverilsko in protigverilsko delovanje*

4. *delovanje ekstremne politične emigracije:*

- ekstremni nacionalizem in separatizem,
- klerošovinizem in verski fanatizem,
- totalitarizem.

5. *mednarodni terorizem*

- ilegalno združevanje in banditizem (posamezni in skupinski),
- zarotniško in prevratniško delovanje,
- izzivanje državljanske vojne (in prizivanje tuje intervencije).

5.1 VPLIV OBVEŠČEVALNIH SLUŽB NA NOTRANJO SUVERENOST

Kot smo že omenili, pomeni notranja suverenost pravico udejanjanja najvišje oblasti na svojem ozemlju, nad svojim prebivalstvom, se pravi, da je nadrejena vsem drugim notranjim dejavnikom v družbi. Politična oblast si suverenost poskuša zagotavljati tudi s pomočjo obveščevalnih služb. V tej točki bom predstavil vplive obveščevalnih služb na krepitev in rušenje suverenosti lastne države, se pravi vplive na suverenost države, v sklopu katere obveščevalna služba deluje.

Delovanje obveščevalnih služb se pozitivno izraža na notranjem političnem področju in pri krepitvi suverenosti predvsem takrat, ko le te dobro in kvalitetno opravljajo svoje delo na področju, za katerega so namenjene. Delovati morajo v interesu političnega vodstva ter jim posredovati kvalitetne in koristne informacije, saj je informiranje o nasprotnikih pomemben dejavnik moči države.

Za notranjo suverenost v zadnjem času vse večjo nevarnost predstavlja mednarodni terorizem. Le ta uporablja nasilne metode za rušenje notranje politične stabilnosti in s tem za doseganje svojih političnih ciljev (Šaponja, 1999, 39). Cilj terorizma je lahko izzivanje neredov, slabitev ekonomske moči države, odstranjevanje določenih osebnosti iz političnega življenja in podobno. Vsekakor katerikoli od teh ciljev slabi, oziroma omaje notranjo suverenost države. Zaradi boja proti terorizmu je bilo nujno potrebno vzpostaviti sodelovanje med obveščevalnimi službami različnih držav.

V zadnjem času se je pojavilo kar nekaj zapisov bivših uslužbencev obveščevalnih služb, ki so v svojih avtobiografijah pisali tudi o sodelovanju med sorodnimi službami. Marcus Wolf je v svoji avtobiografiji omenil, da so obveščevalne službe v obdobju hladne vojne sodelovale kot predhodnice političnih elit ali kot sopotnik posameznih visokih političnih osebnosti. Na vsakem srečanju državnikov je bil prisoten tudi predstavnik tajne službe.

Sodelovanje med tajnimi službami je bilo strogo zakrito in širšemu krogu javnosti neznano.

Sodelovanje služb s področja obveščevalno varnostne dejavnosti je pogojeno z družbeno politično ureditvijo posamezne države, konkretno z njeno urejenostjo na področju obveščevalne in varnostne dejavnosti, obrambne dejavnosti ter ustreznih zakonskih opredelitev. Iz zgodovinskih izkušenj vemo, da je bilo v preteklosti najbolj razvejano delovanje obveščevalno varnostnih služb prav na obveščevalnem področju, saj je bila ta dejavnost v veliki meri usmerjena izven nacionalnih meja, z jasnimi cilji pridobivanja strateških informacij in podatkov ter pomembnih dokumentov, s katerimi se je želelo pridobiti prednost pri zagotavljanju nacionalnih in drugih interesov. Obveščevalna dejavnost sodobnega časa pa je usmerjena proti rušenju kolektivne varnosti držav. Le to največkrat ogrožajo teroristična dejavnost in mednarodni kriminal, ki se je združil z namenom večjega zaslužka in vpliva. To pa je prisililo obveščevalne službe, da so začele medsebojno sodelovati. Natančno kakšno je to sodelovanje, javnosti ni znano, saj je dostopnih le malo podatkov.

Poznana je deklaracija prve konference obveščevalnih služb demokracij v Sofiji, leta 1992, kjer so udeleženci ugotovili, da je pri njihovem delu načelo nasprotovanja zamenjalo načelo sodelovanja pri zoperstavljanju globalnim grožnjam njihovim narodom in državam. Med te grožnje spadajo: terorizem, promet z mamili, nezakonito trgovanje z orožjem, nezakonit izvoz kapitala, razširjenje tehnologij in materialov za izdelovanje orožja za množično uničevanje (Purg, 1997, 76).

Intenzivnejše in plodnejše sodelovanje je najbolj značilno za manjše obveščevalne skupnosti in službe, za katere je značilno, da ne delujejo ofenzivno. To pomeni, da je njihova dejavnost usmerjena v zaščito svoje državne ureditve in nacionalnih varnostnih interesov. Sodelovanje med večjo in manjšo službo je težje vzpostaviti, ker je manjša obveščevalna služba v slabšem položaju. Zaradi izogibanja tem oviram, kjer bi lahko velikost in pomembnost posameznih služb vplivala na kvaliteto sodelovanja, se v zadnjem času te službe združujejo na multilateralni ravni. Značilnosti tega so, da so skupni cilji in

interesi izraženi v konkretnih nalogah, kjer lahko večje obveščevalne službe prevzamejo večje obsege nalog, pri tem pa je odgovornost za doseg skupnega cilja porazdeljena enako na vse članice.

Kadar pa obveščevalna služba ne deluje v skladu s pričakovanji politične oblasti, oziroma se le tej upre, lahko pride do rušenja notranje suverenosti države. To se zgodi predvsem v prehodnem obdobju med menjavo oblasti oziroma pri spremembah političnega delovanja trenutne oblasti, kadar obveščevalne službe s svojim delovanjem zavirajo razvoj političnih procesov znotraj države.

Primer upora obveščevalne službe proti politični oblasti se je zgodil ob koncu leta 1990 v procesu razpadanja Sovjetske zveze. V tem času je bil generalni sekretar komunistične partije Mihael Gorbačov, ki je uvajal reforme za demokratizacijo Sovjetske zveze. To naj bi po mnenju nekaterih iz konservativnih krogov ogrozilo moč partije in sovjetske države. Voditelji KGB niso bili pripravljeni spustiti iz rok ogromnega vpliva, ki jim ga je omogočala partija. V skladu z načrtom so v poslopju vrhovnega Sovjeta Rusije v sobah nad Jelcinovim kabinetom namestili prisluškovalne naprave in izdali naloge za aretacijo vseh »reformatorjev in povzročiteljev težav«. Državni udar je sledil dobra dva meseca po tem, ko je voditelj ruskih demokratov Boris Jelcin porazil Komunistično partijo. Puč pa zaradi dogajanja v Moskvi ni uspel, saj zarotnikom ni uspelo prepričati specialnih enot Specnaz, da bi se pridružile uporu. Upor, ki je označil propad Komunistične partije in KGB, se je neslavno končal 21. avgusta 1991. Glavne tvorce udara, med katerimi sta bila tudi direktor KGB Vladimir Krijučkov in njegov namestnik, so brez sojenja zaprli (Pringle, 2006, 17-18).

Do notranjega rušenja suverenosti pa lahko pride tudi, ko obveščevalne službe preveč ščitijo ustaljen politični sistem, ko pretirano iščejo notranje sovražnike in želijo imeti popoln nadzor nad državljani. Primeri tega se kažejo predvsem v socialističnih državah, kjer so bile obveščevalne službe zagotovo največji kršitelj temeljnih človekovih pravic in svoboščin. Te obveščevalne službe so imele svojo tajno zakonodajo in so delovale v smislu politične policije. Tajna zakonodaja jim je omogočala, da so uporabljale posebne

metode in sredstva, kot so: tajne preiskave stanovanj, prisluškovanja brez odredbe sodišča, branje pisemskih pošilk, tajne aretacije, povečan nadzor nad tujimi in lastnimi državljani, pridobivanje informacij z izsiljevanjem in mučenjem ljudi, izdelava osebnih dosjejev, manipulacije z objavo spiskov sodelavcev tajne policije ipd.

Ena bolj znanih obveščevalnih služb, ki je delovala kot politična policija, je bila policija Nemške demokratične republike imenovana Stasi, kar v prevodu pomeni Ministrstvo za državno varnost. Ob koncu svojega delovanja leta 1989 je imel Stasi okoli 189.000 sodelavcev in ogromno arhivov o tujcih in svojih državljanih. Za NDR lahko rečemo, da je bila svojevrsten fenomen po številu uradnih in neuradnih sodelavcev določenega ministrstva. Nobena država, ne demokratična ne socialistična, ni razpolagala s tako veliko kapaciteto ljudi, ki bi delali izključno za eno ministrstvo. Stasi se je zavedal, da potrebuje ljudi, ki bodo vpeti v vse oblike družbenega življenja, saj je le tako mogoče izvajati popoln nadzor ter vzbujati strah med ljudmi. Za operativni nadzor nad ljudmi je imel Stasi na voljo vsa dovoljena sredstva in metode (Funder, 2004, 203):

- telefonsko prisluškovanje
- vpoklic ovaduhov
- skrivno zasledovanje s pomočjo enot za opazovanje
- uporabo preiskovalnih enot
- uporabo tehničnih enot (vključno z namestitvijo prisluškovalnih naprav v stanovanju opazovanega)
- prestrežanje pošte in paketov.

Razpad obveščevalnega aparata Nemške demokratične republike je postavil v ospredje vroče razprave o usodi Stasijevih dosjejev. Kaj narediti z dosjeji? Jih zažgati ali jih odpreti? Mnenja so bila različna, saj so nekateri trdili, da se ne sme ignorirati preteklosti, spet drugi so bili mnenja, da je odpiranje dosjejev za javnost lahko nevarna. Tako so se na koncu odločili, da nekatere dosjeje uničijo, nekatere zaprejo za določen čas, preostale pa odprejo. Dosjeji sodelavcev so se kasneje velikokrat omenjali za rušenje kredibilnosti oseb v političnem življenju. Nemški Krščanskodemokratski politik Lothar de Maiziere je

moral zaradi tega odstopiti s položaja ministra brez listnice, saj so mu očitali, da je bil informator vzhodnonemške politične policije (Funder 2005, 76-79).

5.2 VPLIV OBVEŠČEVALNIH SLUŽB NA ZUNANJO SUVERENOST

Zunanja suverenost države je neodvisnost države nasproti drugim državam. Ima jo takrat, »ko jo prizna mednarodna skupnost, ima svojo ozemeljsko celovitost kot neodvisen subjekt mednarodnega prava in vodi politiko, za katero se opredeljuje brez prisile ostalih držav ali njihovih zvez« (Purg, 1995, 81). Na zunanjo suverenost države vplivajo tudi obveščevalne službe tujih držav. To najpogosteje izvedejo na tajen in posreden način, tako da se tega »napadena« država niti ne zaveda. V tej točki bom predstavil vplive obveščevalnih služb na suverenost tujih držav in načine, s katerimi vplivajo na določeno državo.

Aktivno delovanje obveščevalnih služb v zvezi z rušenjem suverenosti tuje države zasledimo na področju mednarodne politike. Svojo aktivnost izvajajo s posredovanjem dezinformacij, odkrivanjem in vzpodbujanjem afer, financiranjem volilnih bojev, diskreditiranjem vodilnih politikov v tuji državi. Obveščevalne službe in s tem posredno države organizirajo prevzem oblasti v tuji državi ali državni udar, izvajajo atentate na ključne ljudi v politiki in gospodarstvu, podpirajo eno državo v sporu z drugo, jo oskrbujejo z orožjem in obveščevalnimi informacijami, urijo njene varnostne sile, podpirajo teroristične organizacije v tuji državi, jih financirajo in oborožujejo. Namen takega delovanja je destabilizirati politične razmere v državi, jo napraviti ranljivo in si tako zagotoviti določene koristi in prednosti, oziroma v državi vzpostaviti ustavno ureditev ali oblast po svoji meri (Šaponja, 1999, 34).

Tak način delovanja obveščevalnih služb imenujemo prikrita obveščevalne operacije. V različnih državah in različnih obdobjih se sicer imenovanje tajnih operacij razlikuje in spreminja, njihov namen pa ostaja isti. V ZDA so v uporabi pojmi, kot so tajne operacije,

prikrite operacije, operacije nizke vidnosti, nekonvencionalno bojevanje, specialne operacije itd, pri nas pa jih je Zoran Krunic opredelil kot strategijo posrednega nastopanja.

Strategija posrednega nastopanja je organizirana dejavnost, s katero skušajo države na mednarodnem področju uresničiti svoje politične, gospodarske, vojaške in druge interese na škodo druge države. Pri tem pa rešitve ne iščejo neposredno s spopadom oboroženih sil, temveč posredno z raznovrstnimi prikritimi postopki na političnem, kulturnem, gospodarskem ali drugih področjih, z izvajanjem psihološko-propagandnih akcij, ustvarjanjem in kanaliziranjem družbenih kriz, ustvarjanjem in vodenjem politične agenture, izzivanjem državnih udarov in v določenih primerih tudi vodenjem posredniških vojn (Krunic, 1997, 29).

Prikrita akcija je vmešavanje v notranje zadeve drugih narodov. Je najbolj sporna izmed vseh tajnih funkcij. Najbolj groba in neposredna oblika prikrite akcije se imenuje »posebna operacija«, kjer se pogosto uporabljajo metode in sredstva lastna mednarodnemu terorizmu (Marchetti in Marks, 1976, 132).

Čeprav mednarodna skupnost brezpogojno obsoja vsa nasilna vmešavanja v suverenost druge države, Generalna skupščina OZN pa poziva vse države, da se vzdržijo organiziranja, spodbujanja, pomoči ali sodelovanj v »terorističnih akcijah« v drugih državah, da sprejmejo v svojem notranjem pravnem redu vse potrebne ukrepe za odpravo teh akcij, kljub temu države v svojih zunanjepolitičnih odnosih uporabljajo tajne operacije kot sredstvo za doseganje zastavljenih političnih, strateških, obrambnih, gospodarskih in drugih ciljev in interesov.

Tako tudi ne moremo trditi, da tajne operacije na osnovi terorizma izvajajo le obveščevalne službe nedemokratskih in fundamentalističnih držav. Tudi liberalne in demokratične države za doseg svojih ciljev in obrambo svojih interesov uporabljajo sredstva, predvsem pa metode, ki so značilne za terorizem.

ZDA so kljub fasadi miroljubne in demokratične države za ohranitev svojih strateških interesov pripravljene uporabiti tudi največjo možno silo. Vmešavanje v notranje zadeve drugih držav je že dolgo ameriška zunanjepolitična prvina. V ta namen uporabljajo vse oblike intervencij, od vojaške, do humanitarne, agresije ter prikrite operacije. Zадnje zato, ker so ob dejstvu, da je vmešavanje v notranje zadeve drugih držav mednarodno pravno sankcionirano, najmanj škodljive,.

CIA je s sprejetjem zakona o nacionalni varnosti 1947 (National Security Act) dobila posebne pristojnosti in izjeme glede nadzora. Kasneje so se te izjeme še razširile, posebno s sprejetjem t.i. Zakona o centralni obveščevalni službi (Central Intelligence Act, 1949). Največje in najbolj daljnosežne posledice je imel člen, ki je CII »dovoljeval opravljati tudi druge podobne funkcije in dolžnosti, ki so sorodne obveščevalni dejavnosti /.../ in ki ji jih državni varnostni svet naloži od časa do časa« (Marchetti in Marks, 1976, 34-35). Ta nedoločni stavek je dal CII svobodo, da se angažira v tajnih operacijah in pravico, da se vmešava v notranjo suverenost tujih narodov. Po mnenju strokovnjakov ni latinsko-ameriške države, katere v notranje zadeve se CIA ne bi vmešavala. Pri tem se je posluževala vseh že omenjenih načinov, kot so: zarote, uboji, podkupovanja politikov, financiranje volilnih bojev itd.

Britanski častnik Telegraph je maja leta 2007 razkril, da je ameriški predsednik George W. Bush podpisal uradni dokument, ki vsebuje dovoljenje, da CIA izvede prikrite operacije za zamenjavo političnega režima v Iranu. Načrt vsebuje psihološko propagandno delovanje s posredovanjem dezinformacij, manipulacijo z iraško valuto in mednarodnimi finančnimi transakcijami z Iranom ter sabotažo jedrskega programa. Prav tako daje pravico, da CIA zbira obveščevalne podatke v zvezi z Iranom od številnih iranskih izgnancev in emigrantov na domačih tleh v ZDA, kar je ponavadi domena FBI-ja. Načrt vsebuje tudi oskrbo iranske opozicije s komunikacijsko opremo. To naj bi olajšalo sodelovanje med iranskimi opozicijskimi skupinami, saj trenutni režim izvaja cenzuro interneta. Častnik prav tako poroča, da CIA oskrbuje iransko militantno skupino Jundullah z denarjem in orožjem, da ta iz baz v Pakistanu izvaja racije v Iranu (Shipman, 2007).

Poznan primer vpliva obveščevalne službe demokratične države na suverenost druge države se je zgodil leta 1985 v novozelandskem pristanišču Auckland. Takrat se je v eksploziji podtaknjene bombe potopila Greenpeace-ova ladja, imenovana Rainbow Warrior, pri čemer je umrla ena oseba. S to ladjo so pripadniki organizacije Greenpeace nameravali odpluti proti pacifiškim otokom, kjer je Francija poskušala izvesti nuklearne poskuse. Novozelandski detektivi so v povezavi z eksplozijo odkrili dva osumljenca, in sicer Alaina Jacques Turenga in njegovo ženo Sophie Frederique Clare Turenge. Kasneje je preiskava pokazala, da sta to v resnici major Alain Mafart in kapitanica Dominique Prieur. Bila sta pripadnika francoskih oboroženih sil, ki so ju poslali na pomoč francoskim obveščevalnim službam z nalogo preprečitve vplutja Greenpeace-ove ladje proti otočju izvajanja podvodnih jedrskih poskusov. Avgusta 1985 je, pod pritiskom javnosti, predsednik Mitterrand razkril dejstva o napadu. Mesec kasneje je odstopil obrambni minister Hernu, predsednik vlade Laurent Fabius pa je priznal, da so napad na ladjo ukazale francoske obveščevalne službe (Greenpeace).

Obveščevalne službe pogosto uporabljajo državna diplomatsko-konzularna predstavništva za svoje izpostave v tujini oziroma zaposlijo svoje agente med osebje diplomatsko-konzularnih predstavništev. Tako lahko ti, zaradi podeljenih imunitet, bolj neopazno in »varno« vohunijo, zbirajo podatke oziroma opravljajo ostale potrebne naloge, ki pomenijo kršitev suverenosti gostujoče države.

Februarja leta 2004 je bil v prestolnici Katarja ubit bivši čečenski predsednik Zelimkhan Yandarbiyev. Atentat nanj je bil izveden tako, da so pod njegovo vozilo nastavili eksploziv. Katarska policija je z atentatom povezala tri ljudi, ki so bili zaposleni na ruski ambasadi v Katarju. Eden izmed njih je bil takoj izpuščen, saj je posedoval diplomatski potni list, druga dva pa sta bila pridržana. Izkazalo se je, da gre za pripadnika ruske vojaške obveščevalne službe GRU. Med zaslišanjem sta priznala, da je bil eksploziv iz Moskve v Katar dostavljen z diplomatsko pošto. Oba agenta je Katarsko sodišče spoznalo za kriva umora bivšega čečenskega predsednika in ju obsodilo na dosmrtno ječo. Glavni sodnik na obravnavi je tudi poudaril, da je atentat naročila ruska oblast, izvedbo le tega pa so organizirale ruske obveščevalne službe (Binyon in Page, 2004).

Kot vidimo, države koristijo svoje obveščevalne službe za doseg zastavljenih ciljev. Pri tem je vpliv na suverenost države nemogoče izključiti. V kolikor ima politična oblast določena pričakovanja od obveščevalne službe, le te vplivajo na suverenost. Če pričakovanj ne izpolnijo, to pomeni, da je državna suverenost v tistem trenutku manjša, kot bi lahko bila, in obratno, če pričakovanja izpolnijo in uspešno izvedejo nalogo, to poveča državno suverenost. Tukaj lahko rečemo, da obveščevalne službe v vsakem trenutku vplivajo na državno suverenost, obstaja pa razlika v intenzivnosti oziroma moči vpliva na državo. Dejstvo pa je, da obveščevalna služba pri krepitvi suverenosti svoje države, krši, oziroma ruši suverenost tuje. To je najbolj izrazito pri ofenzivnih službah.

6 VPLIVANJE OBVEŠČEVALNIH SLUŽB NA SUVERENOST DRŽAV

V tem poglavju bom predstavil delovanje ameriške obveščevalne službe CIA in njene vplive na zunanjo suverenost Čila med leti 1962 in 1973 ter vplive madžarske politične policije AVH na notranjo suverenost Madžarske med leti 1945 in 1956.

6.1 DRŽAVNI UDAR V ČILU LETA 1973: PRIMER DELOVANJA OBVEŠČEVALNE SLUŽBE CIA

Leta 1973 je v južnoameriški državi Čile prišlo do državnega udara, ki je prekinil desetletja trajajoče obdobje demokracije v državi in začel šestnajst let trajajoče obdobje vojaške diktature.

Čile je bil v šestdesetih letih stabilna, demokratična država, z nenavadno visoko stopnjo politične kulture za južnoameriške razmere. Medtem ko so v sosednjih državah vladali bolj ali manj avtoritarni vojaški režimi, je v Čilu funkcioniral kompetitivni pluralistični politični sistem severnoameriškega tipa. Gospodarstvo je bilo močno vezano na tuj, predvsem ameriški kapital in je temeljilo predvsem na izvozu bakra in nekaterih drugih kovin.

Za družbo je bila značilna izrazita razslojenost z majhnim delom elite, ki so jo sestavljali predvsem bančniki, industrialci in veleposestniki. Višji in srednji sloj so predstavljali intelektualci, predvsem zdravniki, šolniki in znanstveniki, poleg teh pa še trgovci, podjetniki... Največji del populacije pa je predstavljalo delavstvo in nižji sloji, ki so imeli najmanjšo družbeno moč in so razpolagali z majhnim delom nacionalnega dohodka (Blakemore, 1985, 44-47).

Zaradi slabšanja položaja na dnu družbe je v šestdesetih letih prišlo do opaznejših političnih sprememb. Prej trdna koalicija desno konzervativnih strank je dobila resnega tekmeča v levo usmerjenih strankah, predvsem Socialistični in Komunistični stranki.

Septembra, leta 1970, so potekale volitve za predsednika države. Izid med glavnima tekmečema, kandidatom Ljudske enotnosti Salvadorjem Allende Gossensem in nekdanjim predsednikom, konservativcem Jorgejem Alessandrijem Rodríguezom, ki je Čilu že vladal v letih od 1958 do 1964, je bil izjemno tesen. 36.3 odstotka v korist Allendeja proti 35.8 odstotka, kolikor jih je zbral Alessandri. Zaradi tesnega izida je v skladu s čilsko ustavo iz leta 1925 o predsedniškem mandatu moral odločati parlament. To je najbolj zaskrbelo ZDA, ki je v ideološki usmerjenosti in programu socialista Allendeja videla neposredno grožnjo svojim ekonomskim in političnim interesom v južni Ameriki. Allende je med volilno kampanjo namreč napovedal nacionalizacijo rudnikov bakra in velike industrije ter agrarno reformo. ZDA, ki si na južnoameriški celini niso želele »nove Kube«, so prek svoje obveščevalne agencije CIA skušale prepričati odhajajočega predsednika Eduarda Freia, da bi v čilskem narodnem kongresu dosegel glasovanje v korist Jorgeja Alessandrija. Alessandri, ki bi postal predsednik, bi kmalu nato odstopil, razpisali bi nove volitve, na katerih bi se pomerila Frei in Allende. Ta načrt, tako imenovani »Track I«, je padel v vodo, ker predsednik Frei, kljub odločnemu nasprotovanju Allendeju, ni želel na tak način posegati v dolgoletno čilsko demokratično tradicijo.

Tedanji ameriški predsednik Richard M. Nixon in njegov svetovalec za državno varnost Henry Kissinger pa sta imela pripravljen še en načrt. »Track II« je predvideval podporo primerni skupini generalov, ki bi izvedla državni udar, začasna hunta pa bi razpisala volitve, na katerih bi bil Allende poražen. Za izvedbo načrta so ZDA namenile 10 milijonov ameriških dolarjev. CIA je vzpostavila stike z generalom Robertom Viauxom in njegovo skupino somišljenikov. General Viaux je 22. oktobra 1970 dejansko skušal izvesti državni udar, pri tem pa je bil ubit načelnik generalštaba čilske vojske, general René Schneider, ki je odločno nasprotoval zamisli o politizaciji vojske.

CIA je financirala močno kampanjo proti za Allendeja ugodnemu glasovanju v parlamentu. Vendar je Allende kljub temu, potem ko je podpisal tako imenovani »statut o ustavnih garancijah«, v čemer so nekateri, ki se niso strinjali z Allendejevimi ideološkimi usmeritvami, videli zagotovilo, da ustava ni v nevarnosti, dobil potrebno večino med poslanci (Stopar, 2005, 53-61).

Tako je Allende prišel na čelo države in takoj začel izvajati predvolilne obljube. Začel je s poddržavljanjem ključnih podjetij, nacionaliziral je bogate rudnike bakra, ki so bili do tedaj v rokah pretežno ameriškega kapitala. Enako je storil tudi z drugimi podjetji, bankami in velikimi kmetijskimi površinami, ki so bili v tuji lasti. Upravljanje z mnogimi tovarnami je prešlo v roke delavcev ali države. Zaradi tega in dejstva, da se je vlada začela tesneje povezovati s Sovjetsko zvezo, so ZDA ustavile obsežna vlaganja v Čile, blokirale so posojila, obenem pa stalno povečevale pomoč čilski vojski in opoziciji. Čilsko gospodarstvo je začelo pešati in se spopadati s hiperinflacijo z letno rastjo 500 odstotkov. Popolna paraliza gospodarstva je izzvala vsakodnevne protivladne demonstracije na ulicah čilskih mest. Stavke transportnih delavcev in trgovcev ter sabotaže javne infrastrukture so bile izdatno podprte s strani ZDA (Stopar, 2005, 53-61).

Leto 1973 je bilo prelomno. Upanje opozicije in ZDA, da bodo slabe razmere v državi odnesle Allendeja na volitvah, se ni uresničilo. Allende je z zmago na volitvah še okrepil svoj položaj na čelu države. Vendar pa njegova dejanska moč vodenja države ni bila več velika. Na nasprotni strani so se podvojila protivladna prizadevanja, vrstile so se stavke, proti vladi so se, poleg višjega sloja, obrnili tudi srednji sloji, ki so bili pomembna utež na tehtnici moči. Zlasti še, ker so predstavljali glavno rekrutno bazo čilske vojske. Država je bila močno ohromljena, vojska pa ni bila več v zanesljivo oporo vladi. Izrazito je bila namreč vezana na ZDA in sicer v smislu dobave opreme in orožja, finančne pomoči in šolanja svojih oficirjev. ZDA so torej imele učinkovite vzvode pritiska in vpliva na oficirski kader čilske vojske. S pomočjo CIA se je vršila močna propagandno - psihološka dejavnost, s ciljem obrniti oborožene sile proti lastni vladi. Močan vpliv je bil na čilskih vojaških akademijah, na katerih so predavali ameriški predavatelji. Zaradi tega je v čilski vojski prišlo do polarizacije in postopnega večanja vpliva tistih, ki so nasprotovali vladi Allendeja. Njihov vpliv je naraščal predvsem zaradi vse večje negotovosti v državi, ki so jo zaznamovale stavke, diverzije, umori in navidezna brezizhodnost težav. Zlasti opazno se je moč prevratnikov večala po volitvah 1973. 28. junija tega leta, je neka oklepna enota poskusila izvesti udar, vendar je bil poskus zatrt s strani sil, zvestih vladi. Do jeseni pa se je razmerje sil že prevesilo na stran zarotnikov in septembra je v Čilu prišlo do državnega udara. Ta se je začel 11. septembra v luki Valparaiso, od koder se je težišče preneslo v

glavno mesto Santiago. V operacijah so sodelovale vse zvrsti vojske; mornarica je zavarovala obalo, letalstvo je bombardiralo oddajnike zvez in predsedniško palačo, glavno delo pa je opravila pehota. Predsednik Allende je bil ubit med napadom na predsedniško palačo. Poulični boji so trajali še dva dni, nato pa je vojska vzpostavila novo oblast in začela z aretacijami, mučenji in eksekucijami svojih nasprotnikov. Predsednik vladnega sveta zmagovite hunte je postal vrhovni poveljnik čilske vojske Augusto Pinochet Ugarte. Pinochet je takoj po prevratu razglasil izredno stanje in razpustil parlament. Ko se je hunta ustalila na oblasti, je bil Augusto Pinochet, 27. junija 1974, razglašen za predsednika republike. ZDA so hunto takoj priznale in ponovno uvedle finančno pomoč Čilu, Pinochet pa je postal največji južnoameriški zaveznik ZDA v boju proti »rdeči nevarnosti« (Blakemere, 1985, 44-62).

6.1.1 VLOGA CIE MED LETI 1962 IN 1973 (United State Senate, 1975):

- Med leti 1962 in 1964 so ZDA v Čilu preko CIE financirale Krščansko demokratsko stranko in njenega kandidata za predsednika Eduarda Freijsa, kateri je kandidiral proti Allendeju. Prav tako je CIA organizirala masovno protikomunistično propagando s financiranjem medijev. Posluževali so se anti-propagande in širjenja dezinformacij preko desno usmerjenih časopisov, radijskih postaj, filmov, plakatov itd. Financirali so različne pro-krščansko demokratske študentske organizacije ter pomagali pri registraciji volivcev. Posebna kampanja se je nanašala na ženske, katerim so govorili, da bodo njihovi otroci, v primeru zmage Allendeja, poslani na Kubo. CIA je porabila več kot 2.6 milijona USD za uspešno kampanjo Freijsa.
- Po izvolitvi Eduarda Freijsa septembra 1964 do leta 1969 je CIA izvedla mnogo različnih aktivnosti v vseh slojih družbe ter 20 prikritih akcij. Njihov namen je bil utrditi skupine, ki so podpirale predsednika Freijsa in nasprotovale vplivu Marksistov. Za te dejavnosti so porabili okoli 2 milijona USD. Leta 1965 so prikrilo financirali 22 kandidatov za marčevske Kongresne volitve. Temu so namenili 175 tisoč USD. Za Kongresne volitve leta 1969 je CIA namenila 350 tisoč USD z namenom okrepiti zmerne politične sile pred naslednjimi predsedniškimi volitvami. Program je

predvideval financiranje razčlenitve Socialistične stranke in s tem odvzem volilnih glasov Allendeju.

- Leta 1970 je CIA namenila 400 tisoč USD za anti propagando proti izvolitvi Allendeja za predsednika države in milijon USD za financiranje njegovih nasprotnikov. Začela je izvajati propagandno akcijo, imenovano »pokvarljiva« operacija, proti koaliciji Popularne enotnosti, ki je podpirala marksističnega kandidata Allendeja.
- CIA je po volitvah 4. septembra 1970, na katerih je prvo mesto dosegel Allende, drugo pa Jorge Alessandri, želela vplivati na glasovanje v kongresu. Ta je v skladu s čilsko ustavo zaradi tesnega izida volitev določil zmagovalca. Načrt imenovan »Track I« je predvideval vplivanje na kongresnike, da bi ti za zmagovalca predsedniških volitev določili Alessandrija. Alessandri bi takoj po potrditvi odstopil z mesta predsednika in s tem omogočil ponovne volitve, na katerih bi lahko kandidiral Frei. Načrt ni uspel, ker Frei ni želel sodelovati.
- Zaradi neuspeha prvega je začela med 5. in 20. oktobrom 1970 CIA, po naročilu predsednika Nixona, izvajati načrt imenovan »Track II«, ki je predvideval izvedbo državnega udara v Čilu. Navezala je stike z 21 ključnimi ljudmi v čilski vojski in policiji, ki naj bi izvedli prevrat, in jim zagotovila podporo ZDA pred in po izvedbi prevrata. V poskusu prevrata je bil ugrabljen in ustreljen načelnik generalštaba čilskih oboroženih sil general Rene Schneider, kateri je nasprotoval vmešavanju vojske v politiko. Zaradi tega je bil prevrat 22 oktobra preklican.
- Po izvolitvi Allendeja in vse do leta 1973 je CIA stopnjevala pritisk na njegovo vlado. Preko časopisa El Mercurio je izvajala močno anti propagandno akcijo in širila dezinformacije o Allendejevem režimu. Temu je bilo namenjenih okoli 1.6 milijona USD, vse skupaj pa je v teh letih znašalo okoli 7 milijonov USD. Leta 1972 in 1973 je CIA spodbujala in financirala stavko voznikov tovornjakov, ki je prekinila oskrbo v Čilu in stavko taksistov ter malih trgovcev. Z denarjem, orožjem in urjenjem je CIA oskrbovala tudi ekstremistično desničarsko stranko, imenovano Domovina in svoboda (Patria y Libertad). Prav tako je znatno podpirala druge opozicijske stranke ter Krščansko demokratski stranki in Nacionalni stranki omogočila, da sta ustanovili svoje radijske postaje ter časopise.

- CIA je imela pred septembrskim državnim prevratom razvito močno agenturno mrežo v vseh družbenih strukturah. Med zaposlenimi v ameriški ambasadi v Santiagu jih je tretjina delala za CIO. Njeni agentje so se uspešno infiltrirali skoraj v vse stranke koalicije Popularne enotnosti. Vzpostavila je tudi stike s čilskimi oboroženimi silami z namenom, da bi ugotovili pripravljenost vojske za izvedbo prevrata, ter jim dala vedeti, da bi ZDA podprle vojaško intervencijo. Čilska vojska je bila v Allendejevih letih tudi znatno financirana s strani ZDA.
- CIA je pred državnim prevratom sodelovala z njenimi načrtovalci in pripravila načrt ekonomske politike za čas po prevratu.
- Po državnem prevratu je CIA organizirala močno propagandno akcijo v podporo novemu režimu ter nudila pomoč pri pripravi Bele knjige, ki jo je čilski Odbor objavil kmalu po prevratu in je upravičevala strmoglavljenje Allendeja.

6.2 MADŽARSKA REVOLUCIJA LETA 1956: PRIMER DELOVANJA MADŽARSKE OBVEŠČEVALNE SLUŽBE AVH

Leta 1945 je Madžarsko glavno mesto Budimpešto zasedla Rdeča armada. Pod sovjetsko zasedbo je država postopoma postajala gospodarsko, kulturno in vojaško odvisna od Sovjetske zveze. Gonilna sila notranjepolitičnega razvoja so postali komunisti, katere je podpirala sovjetska vojaška moč.

Uničeni in zasedeni poveljni Madžarski je sprva vladala začasna narodna skupščina, v kateri so imeli vodilno vlogo komunisti. Ob podpori zasedbenih sil so nenehno širili svoj vpliv. Začasna prva poveljna vlada je izvedla zemljiško reformo. Podržavljanje velikih bank in podjetji ter šolskega sistema je prispevalo k nadaljnjemu socialističnemu preoblikovanju po sovjetskem zgledu. Na prvih volitvah je zmagala Stranka malih kmetovalcev. Vladno koalicijo so sestavili s še tremi vodilnimi strankami, kaj kmalu pa so komunisti prevzeli vodilno vlogo. S tako imenovano taktiko salame so odstranili vse politične nasprotnike in zmanjšali vpliv vlade pod vodstvom Zoltana Tildyja (Boden, 2004, 305).

Sovjetski maršal Kliment Vorošilov je prisilil vlado, da je za notranjega ministra imenovala člana komunistične stranke Laszla Rajka, ki je ustanovil madžarsko državno tajno policijo AVO (Allamvédelmi Osztály). Njegovo delovanje je nadziral Sovjetski svetovalec. AVO je surovo zatrla vse politične nasprotnike. Komunistična stranka se je združila s socialnodemokratsko stranko v madžarsko delavsko stranko, ki je na naslednjih volitvah leta 1949 zmagala kot edina lista. Istega leta je bila razglašena Ljudska republika Madžarska, komunistična država pod vodstvom avtoritarnega Matyasa Rakosija, ki je bil goreč zagovornik Stalina in njegove politike. Med leti 1948 do 1950 se je AVO preimenoval v komando državne varnosti AVH. Čistke AVH-ja, so se nadaljevale, aretacije, mučenja, tajna sojenja in umori so postali del vsakdana. V madžarskih šolah je učenje ruščine in komunističnega sistema postalo obvezno. Katoliške šole so poddržavili, verske voditelje pa zamenjali z ljudmi, vdanimi vladi. Komunisti so v teh letih vladanja Madžarsko pripeljali na rob ekonomskega zloma (Mala splošna enciklopedija, 1975, 526). Leta 1953, ko je po smrti Stalina v Moskvi oblast prevzel Hruščov, je ta prisilil Rakosija, da odstopi s položaja ministrskega predsednika, na njegovo mesto pa je postavil veliko bolj liberalnega Imra Nagyja. Nagy je takoj napovedal ekonomske in politične reforme ter ostro obsodil neuspešno politiko Rakosija. Rakosi je še vedno ostal generalni sekretar komunistov in je vseskozi izničil Nagyjeva prizadevanja. Zaradi liberalnejše politike je Moskva Nagyja januarja 1955 odstavila, ga izločila iz Komunistične partije in na njegovo mesto zopet postavila Rakosija.

Sovjetska zveza je 14. marca 1955 ustanovila Varšavski pakt, v katerem so bile združene komunistične države, med njimi tudi Madžarska. Hruščev je leta 1956 začel proces destalinizacije, saj je želel utrditi svojo oblast in je zato ostro obračunal s Stalinovimi privrženci, čemur ni ušel niti Rakosi. Ozračje ne Madžarskem je bilo tedaj, zaradi Rakosijeve politike in tudi zaradi delovanja tajne policije, že zelo napeto. 18. julija 1956 je Hruščev zamenjal Rakosija z njegovim partijskim kolegom Ernóm Geróm, ki pa med ljudstvom ravno tako ni bil najbolj priljubljen in se je zato nezadovoljstvo ljudi še povečalo. Rakosijev odhod je spodbudil študente, pisatelje in novinarje, da so postali kritičnejši do dogajanja v državi. Zbirali so se na raznih okroglih mizah, imenovanih Petofijevi krogi in drugih srečanjih ter govorili o težavah Madžarske (Streicker, 2001).

Na Madžarskem so se nemiri stopnjevali in dosegli vrhunec 23. oktobra leta 1956. Pred spomenikom generala Jozsefa Bema so se zbrali pisatelji in študentje. Njihov namen je bil, da izvedejo tihe demonstracije v znak solidarnosti s Poljaki, ki so z uporomo proti Sovjetski zvezi dosegli zamenjavo oblasti. Študentom so se pridružili tudi delavci ter mnogi drugi prebivalci Budimpešte. Študentje so zahtevali takojšen umik ruskih vojakov v skladu z mirovnim sporazumom, nove volitve, na katerih bi volivci svoj glas oddali tajno, pravico delavcev do protesta, odstranitev Stalinovega kipa, pravico do svobode izražanja in ukinitve tajne policije. Erno Gero je v radijskem nagovoru obsodil zahteve študentov in pisateljev, kar je te razjezilo in so zato uresničili eno od svojih zahtev, in sicer odstranitev Stalinovega kipa. Medtem je bilo poslopje Radia Budimpešta, pred katerim se je tudi zbirala čedalje večja množica protestnikov, močno zastraženo s pripadniki AVH-ja. Pripadniki madžarske policije in vojske proti protestnikom niso želeli uporabiti sile in zato tudi niso posredovali pri protestih. Kaplja čez rob v napetem položaju je bila vest, da naj bi skupino študentov, ki je želela preko radia predstaviti svoje poglede, ustrelili. Takrat so pripadniki tajne policije AVH začeli streljati na množico. Ta se je na napad, v katerem je bilo ubitih več ljudi, odzvala nasilno. Protestniki so zažigali policijske avtomobile, kradli orožje in se znašali nad številnimi komunističnimi spomeniki (Grant, 1996).

Erno Gero se je zaradi nesodelovanja policije in vojske obrnil na sovjetske čete. 23. oktobra ponoči so na ulice Budimpešte, na ukaz sovjetskega obrambnega ministra, zapeljali sovjetski tanki. Uvedena je bila policijska ura, prepovedana so bila zborovanja, razglašeno je bilo obsedno stanje. V bojno pripravljenost so bile vpoklicane vse oborožene sile Madžarske. Sovjetski vojaki so zavzeli vsa ključna nadzorna mesta v prestolnici, protestniki pa so se hitro organizirali in se oborožili. Nekaj enot Madžarske ljudske armade je prestopilo na stran upornikov, ostale pa so bile povsem pasivne. Naslednji dan se je nasilje še stopnjevalo. Pred poslopjem parlamenta se je zbrala množica protestnikov. Ko so pripadniki AVH-ja, ki so parlament varovali, začeli streljati proti njim, so sovjetski vojaki pomotoma mislili, da streljajo nanje in so zato začeli streljati na pripadnike državne tajne policije, temu pa so sledili še strelji protestnikov (The Institute for the history of the 1956 Hungary Revolution).

Gero in Hegedus sta prebegla v Sovjetsko zvezo, nadomestila pa sta ju Nagy in Janos Kadar, ki je postal glavni sekretar komunistične stranke. Boji med pripadniki državne tajne

policije in sovjetskimi vojaki na eni strani ter revolucionarji na drugi strani so se le še stopnjevali. Glavni boji so potekali v Budimpešti, medtem ko je bilo drugod po državi precej mirno.

27. oktobra je Nagy oblikoval vlado, v kateri so sodelovali tudi nekomunistični ministri. Ukinili so državno tajno policijo AVH in enostrankarski sistem, napovedali pa so tudi ustanovitev novih varnostnih sil, v katere bi bili vključeni tudi oboroženi uporniki. V naslednjih desetih dneh je vlada izpustila številne politične zapornike, po državi pa so se brez vladnega vpletanja oblikovali revolucionarni sveti, ki so prevzemali dolžnosti krajevne oblasti.

28. oktobra sta strani sklenili premirje in do 30. oktobra se je večina sovjetskih enot umaknila iz prestolnice na podeželje. Premirje je silam Sovjetske zveze koristilo, saj so potrebovale počitek, ponovno oblikovanje in sveže okrepitve. Politbiro, ki je sicer pristal na premirje, je dogovor nekaj dni kasneje prelomil in se odločil, da revolucijo kruto zatre (The Institute for the history of the 1956 Hungary Revolution).

1. novembra je Kadar, skupaj s povelnikom Madžarske ljudske armade, na skrivaj pobegnil v Moskvo, kjer sta se s Hruščavom pogovarjala o novi vladi, ki bo postavljena na Madžarskem takoj po začetku druge intervencije, ki jo je Sovjetska zveza načrtovala v prihodnjih dneh. Nova vlada bi bila podrejena ukazom in zahtevam Moskve in bi Madžarsko popeljala na stara pota komunizma. Istega dne je bil Nagy obveščen o vstopu sovjetskih sil na vzhodu in njihovem premiku proti Budimpešti. Sovjetski ambasador Juri Andropov mu je zagotovil, da vojaki ne bodo zavzeli države, kljub temu da je že vedel nasprotno. Nagy je razglasil izstop Madžarske iz Varšavskega pakta in razglasil Madžarsko nevtralnost ter se obrnil na generalnega sekretarja ZN-a s prošnjo, naj velesile branijo madžarsko nevtralnost, vendar te niso posredovale. Odgovor Sovjetske zveze na izstop je bil krut. 3. novembra je 17 divizij sovjetske vojske obkolilo Budimpešto. V noči na 4. november je številčna sovjetska vojska začela drugo intervencijo imenovano "Zračni vrtinec". Budimpešto je prerešetala z zračnimi napadi in artiljerijo, pri tem pa pobila več tisoč civilistov.

Dan pred začetkom druge sovjetske intervencije je bila na letališču v Tokolu s strani KGB aretirana celotna madžarska delegacija, ki je prišla na pogajanja o umiku sovjetskih enot.

Nagy je na dan intervencije po radiu nagovoril državljane in jim sporočil, da so sovjetske sile napadle Budimpešto ter zagotovil, da vlada ostaja na svojem mestu. Slabo koordinirana madžarska vojska se ni mogla upreti sovjetski mašineriji. V 14 dneh spopadov je bilo ubitih več kot 2.500 Madžarov in 722 sovjetskih vojakov.

Organiziran odpor je do 10. novembra izgubil svojo moč in začel se je čas množičnih aretacij. Nagy se je skupaj s somišljeniki v času sovjetskega zavzetja zatekel na jugoslovansko ambasado, kljub zagotovitom o varnem prehodu pa so jih ob odhodu z ambasade aretirali in poslali v Romunijo (The Institute for the history of the 1956 Hungary Revolution).

6.2.1 DELOVANJE AVH MED LETI 1945 IN 1956 (New World Encyclopedia, 2006):

- Oddelek za zaščito ali AVO (Magyar Allamrendorseg Allamvedelmi Osztalya), je bila ustanovljena leta 1945 kot zunanja enota sovjetske obveščevalne službe na Madžarskem, z namenom zagotoviti Sovjetsko in komunistično moč in prevlado na Madžarskem.
- Vodja AVO-ja je postal Madžar Peter Gabor, ki se je uril pri sovjetski obveščevalni službi.
- AVO je med leti 1945 in 1956, z lažnimi obtožbami, mučenji, zapiranjem brez sojenja in grožnjami zatirala politično opozicijo ter varovala Komunistično stranko.
- AVO je pred volitvami leta 1947, z namenom zagotoviti zmago Komunistični stranki, obtožila vodje Stranke malih posestnikov sodelovanja z nacisti. Priznanja je izsilila z mučenjem.
- Leta 1948 je bil s strani AVO-ja aretiran in kasneje obsojen na dosmrtni zapor, vodja madžarske katoliške cerkve kardinal Jozsef Mindszenty, ki je nasprotoval komunistični diktaturi.
- Leta 1949 je AVO obtožila notranjega ministra Laszla Rajka, ki je bil ustanovitelj AVO-ja, sodelovanja z zahodom, "titoizma" ter pripravljanja zarote proti Komunistični stranki. Priznanje je dobila z mučenjem, ga obsodila na smrt in pobila

vso njegovo družino. Podobno se je zgodilo z mnogimi drugimi nasprotniki komunističnega režima po letu 1949.

- V obdobju 1948 do 1950 se je AVO reorganiziral in preimenoval v komando državne varnosti ali AVH (Allamvedelmi Hatosag).
- Leta 1950 začne AVH upravljati delovna taborišča za politične zapornike. Tega leta ima AVH v svojih arhivih zbornih približno 1.3 milijona dokumentov o državljanih.
- Decembra, leta 1951, je AVH posredovala pri stavki delavcev v avtobusni tovarni Ikarusz. Pri tem je 8 stavkajočih umrlo, več kot 120 pa je bilo ranjenih.
- Leta 1953 je Nagy omejil delovanje AVH-ja in dal zapreti njihova koncentracijska taborišča.
- 23.10.1956 so pripadniki AVH-ja, ki so stražili stavbo Radija Budimpešta, začeli streljati na protestnike, ki so se zbrali pred poslopjem in jih veliko ubili. Madžarska vojska in policija niso hotele uporabiti sile proti protestnikom, zato so bili pripadniki AVH-ja edini, ki so branili vlado.
- 24.10.1956 so pripadniki AVH-ja streljali na neoborožene demonstrante pred stavbo komunističnega časopisa Szabad Nep, kar je protestnike pripravilo do tega, da so svoj upor osredotočili na pripadnike AVH-ja.
- 25.10.1956 so se protesniki zbrali pred stavbo parlamenta. Pripadniki AVH-ja, ki so stavbo varovali, so pričeli streljati na protesnike. Takrat pa so na AVH začeli straljati sovjetski vojaki, ki so zmotno mislili, da AVH strelja nanje.
- 26.10.1956 so se protestniki zbrali pred lokalno policijsko postajo AVH-ja v mestu Miskolc. Zahtevali so, da AVH izpusti zapornike in ker tega niso želeli ter so začeli streljati proti protestnikom, so ti, ki so bili številčno močnejši od AVH-ja, zavzeli njihove prostore in nekatere ubili.
- 29.10.1956 je bila AVH ukinjena. Njeni uslužbenci so bili zaradi načina delovanja AVH-ja med ljudmi močno osovraženi. Prostori AVH-ja so bili s strani protestnikov uničeni, nekateri njeni pripadniki pa so bili aretirani in obešeni na ulične svetilke. V usta so jim zatačili denar.
- 30.10.1956 so v mestih Debrecen, Győr, Sopron in Mosonmagyaróvár potekali spopadi med pripadniki AVH-ja in protestniki. Pri razorožitvi pripadnikov AVH-ja je sodelovala tudi lokalna policija.

- Po zadušitvi revolucije, ko so oblast zopet prevzeli komunisti, so se pripadniki zdaj že ukinjene politične policije AVH, kruto maščevali vsem, ki so sodelovali pri linčanju njenih pripadnikov.
- Po končani revoluciji Madžarska tajne policije ni več imenovala AVH, saj so se v Moskvi zavedali, da je to ime med ljudmi preveč osovraženo.

7 ZAKLJUČEK

Cilj diplomske naloge je bil predstaviti vplive obveščevalnih služb na suverenost države. V ta namen sem predstavil delovanje obveščevalnih služb v demokratičnih in avtoritarnih sistemih ter prikazal njihov vpliv na suverenost lastne, kakor tudi na suverenost tuje države.

Obveščevalne službe obstajajo v večini sodobnih držav in imajo relativno pomembno vlogo. Pri njihovi umestitvi v državni obveščevalno varnostni sistem pa se vedno pojavi dilema, kako ustvariti učinkovito obveščevalno službo.

Ustroj obveščevalne službe in njeno delovanje se razlikuje glede na politični sistem, vendar pri podobnih političnih sistemih obstajajo številne skupne značilnosti. Podobnosti se kažejo pri umestitvi obveščevalnih služb v državno upravo, pri uporabi metod, sredstev in načina delovanja, zakonski podlagi in tudi nadzoru nad delovanjem obveščevalnih služb.

Velike razlike pa se pojavijo, če primerjamo demokratične politične sisteme z avtoritarnimi. Pri avtoritarnih političnih sistemih obveščevalne službe zadovoljujejo ožje interese, medtem ko so v demokratičnih sistemih v funkciji varovanja celovitega nacionalnega interesa. V avtoritarnih režimih najbolj bode v oči pomanjkanje zakonitega nadzora nad delovanjem obveščevalnih služb. Uporaba tajne službe za nadzor državljanov na lastnem ozemlju, tajna zakonodaja, uporaba spornih metod in sredstev delovanja ter neprestano kršenje človekovih pravic in svoboščin je za demokratični politični sistem popolnoma nesprejemljivo.

Način organiziranja obveščevalnih služb pa ni odvisen le od političnega sistema, ampak tudi od gospodarske, politične ter varnostne vloge države v mednarodni skupnosti ter njenega geostrateškega položaja. Tako imajo manjše in politično manj pomembne države obveščevalne službe namenjene zgolj za pridobivanje, obdelavo in posredovanje informacij naročniku. Za te službe pravimo, da so defenzivne. Strateško pomembnejše

države pa svoje obveščevalne službe organizirajo na način, da te neposredno opravljajo določene operacije in s tem sodelujejo pri izvajanju in uresničevanju države politike.

Na začetku diplomskega dela sem zastavil hipoteze, katere v celoti potrjujem in jih bom pojasnil v nadaljevanju:

Hipoteza 1:

Obveščevalne službe vplivajo na državno suverenost.

Obveščevalne službe s svojim delovanjem vplivajo na državno suverenost tako v pozitivnem kot tudi v negativnem smislu. Funkcije obveščevalnih služb so predvsem zbiranje in analiziranje informacij o drugih državah, njihovem ekonomskem in vojaškem potencialu, političnem stanju in namerah ter znanstvenih dognanjih. Njihove informacije uporablja politična oblast in na podlagi le teh kreira zunanjo, notranjo, gospodarsko in obrambno politiko. V kolikor politična oblast pričakuje kvalitetne in pravočasne informacije od obveščevalne službe, le ta vpliva na suverenost. Če pričakovanj ne izpolnijo, to pomeni, da je državna suverenost v tistem trenutku manjša, kot bi lahko bila, in obratno, če pričakovanja izpolnijo in uspešno izvedejo nalogo, to poveča državno suverenost. Na tem mestu lahko rečemo, da obveščevalne službe v vsakem trenutku vplivajo na državno suverenost, obstaja pa razlika v intenzivnosti, oziroma moči vpliva na državo. Dejstvo pa je, da obveščevalna služba pri krepitvi suverenosti svoje države krši, oziroma ruši suverenost tuje. To je najbolj izrazito pri ofenzivnih službah. Te službe želijo z različnimi »umazanimi posli« vplivati na politiko določene države, oziroma njeno suverenost.

Hipoteza 2:

Obveščevalne službe vplivajo na suverenost lastne države.

Kot smo omenili že pri prejšnji hipotezi, pravočasne in kvalitetne informacije obveščevalne službe krepijo državno suverenost. Prav tako se državna suverenost krepi z mednarodnim sodelovanjem obveščevalnih služb. Tako se obveščevalne službe lažje postavijo po robu npr. mednarodnemu terorizmu, ki ogroža državno varnost, saj bi ga sicer ena sama obveščevalna služba težko kontrolirala, glede na to, da imajo teroristi svoje mreže razpredene po celem svetu. Isto velja za nezakonito trgovanje z orožjem, mamili in drugimi stvarmi, kar ogroža državno suverenost.

Kadar pa obveščevalne službe zavirajo politične spremembe v državi, kot je bilo predstavljeno v primeru delovanja KGB leta 1990 v Rusiji, s tem negativno vplivajo na suverenost lastne države. Tudi pretirano ščitenje političnega sistema in s tem iskanje notranjega sovražnika ter kršenje človekovih pravic in svoboščin z ustanovitvijo politične policije lahko negativno vpliva na suverenost države. To smo ugotovili pri predstavitvi primera delovanja tajne policije AVH, saj je bilo njeno delovanje med leti 1945 in 1956 eden izmed glavnih povodov za Madžarsko revolucijo.

Obveščevalne službe izvajajo tudi naloge, od katerih se država distancira, oziroma želi ostati anonimna. Kadar se zaradi nepremišljenega delovanja obveščevalne službe v javnosti poveže ime države s tako nalogo, s tem obveščevalna služba zagotovo negativno vpliva na suverenost lastne države.

Hipoteza 3:

Obveščevalne službe vplivajo na suverenost tuje države.

Učinkovitost delovanja obveščevalnih služb je nesporno povezano z vplivanjem na suverenost tuje države. Že pri vplivanju obveščevalnih služb na suverenost lastne države smo omenili mednarodno sodelovanje obveščevalnih služb na različnih področjih. To lahko prav tako omenimo pri vplivih na suverenost tuje države, saj se z izmenjavo informacij in sodelovanjem v skupnih akcijah krepi tako suverenost lastne kot tuje države.

Glede negativnih posledic pri vplivanju na suverenost tuje države lahko omenimo naslednja delovanja. Obveščevalne službe pridobivajo informacije tudi z vohunjenjem v tujih državah, kar že samo po sebi pomeni kršitev suverenosti tuje države. Takšno je tudi delovanje obveščevalnih služb na tako imenovani neobveščevalni način. Tukaj imamo v mislih predvsem izvajane tajnih operacij, kot je podpiranje in financiranje terorističnih skupin, širjenje dezinformacij, odkrivanje in vzpodbujanje afer, financiranje volilnih bojev in diskreditiranje vodilnih politikov v tuji državi. Obveščevalne službe lahko organizirajo prevzem oblasti v tuji državi ali državni udar, izvajajo atentate na ključne ljudi v politiki in gospodarstvu, podpirajo eno državo v sporu z drugo, jo oskrbujejo z orožjem in obveščevalnimi informacijami, urijo njene varnostne sile, podpirajo teroristične organizacije v tuji državi, jih financirajo in oborožujejo.

Vloga obveščevalne službe pri sodelovanju v državnem udaru in menjavi režima je lepo vidna v primeru delovanja CIE v Čilu. Ta primer potrjuje, da obveščevalne službe vplivajo na suverenost tuje države.

8 VIRI IN LITERATURA

Angell, A. (1985). Pinochet's Chile: the beginning of the end? *World today*, 41(2), 27-30.

Anžič, A. (1996). *Vloga varnostnih služb v sodobnih parlamentarnih sistemih – nadzorstvo*. Ljubljana, Enotnost.

Anžič, A. (1997). *Varnostni sistem Republike Slovenije*. Ljubljana, Uradni list RS.

Bebler, A., Seroka, J. (1990). *Contemporary political systems: classifications and typologies*. London, Boulder, Lynne Rienner.

Blakemore, H. (1985). Back to the Barracks: the Chilean case. *Third world quarterly*, 7(1), 44-62.

Boden, M. (2004). *Evropa: naša preteklost in sedanjost*. Ljubljana, Mladinska knjiga.

Born, H., Caporini, M. (2007). *Democratic control of intelligence services: Containing rogue elephants*. Hampshire, Ashgate publishing company.

Chomsky, N. (2005). *Prevlada ali preživetje*. Ljubljana, Sanje.

Dornik-Šubelj, L. (1993). *Nastanek in razvoj organov za notranje zadeve Republike Slovenije v obdobju 1945-1963*. Ljubljana, Arhivi XVI.

Funder, A. (2005). *Zloglasni Stasi: dokumenti in izpovedi obeh strani*. Tržič, Učila International.

Grizold, A. (1999). *Obrambni sistem RS*. Ljubljana, MNZ, Visoka policijsko-varnostna šola.

Grizold, A., Tatalović, S., Cvrtila, V. (1999). *Suvremeni sistemi nacionalne sigurnosti*. Zagreb, Fakultet političkih znanosti.

Grizold, A., Ferfila, B. (2000). *Varnostne politike velesil*. Ljubljana, FDV.

Kotnik Dvojmoč, I. (2002). *Preoblikovanje oboroženih sil sodobnih evropskih držav*. Ljubljana, FDV.

Krunič, Z. (1997). *Strategija posrednega nastopanja*. Ljubljana, Unigraf.

Levkov, M. (2001). *Izraelska tajna služba*. Beograd, »Filip Višnjić«.

Litvinenko, A., Felštinski, J. (2007). *Razstreljevanje Rusije: Zarota proti demokraciji*. Tržič, Učila International.

Marchetti, V., Marks, J.D. (1976). *CIA in kult obveščevalne dejavnosti*. Ljubljana, Mladinska knjiga.

Matteucci, N. (1999). *Novoveška država: izrazoslovje in pota*. Ljubljana, FDV.

Milošević, M. (2001). *Sistem državne bezbednosti*. Beograd, Policijska akademija.

Pašić, N. (1985). *Država o sistemu socialističkog*. Beograd, Institut za političke studije.

Pavčnik, M., Cerar, M., Novak, A. (2006). *Uvod v pravožnanstvo: učbenik in gradivo za predavanje, seminar, vaje*. Ljubljana, Uradni list RS.

Podbregar, I. (2008). *Vohunska dejavnost in gospodarstvo: znanstvena monografija*. Ljubljana, Fakulteta za varnostne vede.

Pringle, R.W. (2006). *Historical dictionary of Russian and Soviet intelligence*. Oxford, Scarecrow Press.

Purg, A. (1995). *Obveščevalne službe: Povezave med obveščevalnimi službami, političnimi sistemi in državno suverenostjo v luči sodobnega obveščevalnega sistema RS*. Ljubljana, Enotnost.

Purg, A. (1997). *Boj proti mednarodnemu terorizmu*. Ljubljana, VPVŠ.

Purg, A. (2001). Vloga obveščevalnih in varnostnih služb v političnih sistemih: primer Ruske federacije. *Teorija in praksa*, 38(1), 103-118.

Purg, A. (2002). *Primerjalni obveščevalni sistem*. Ljubljana, VPVŠ.

Richelson, J. T. (1999). *The US intelligence community*. Boulder, Westview Press.

Srdić, M. (1975). *Politička enciklopedija*. Beograd, Savremena administracija.

Sruk, V. (1995). *Leksikon politike*. Maribor, Obzorja.

Stopar, A. (2005). Mož, ki se ne zna opravičiti. *Radar*, 317, 53-61.

Šaponja, V. (1999). *Taktika dela obveščevalno varnostnih služb*. Ljubljana, MNZ, Visoka policijsko-varnostna šola.

Žunec, O., Domišljanović, D. (2000). *Obavještajno-sigurnosne službe Republike Hrvatske: stanje i načela preustroja za razdoblje konsolidacije demokracije*. Zagreb, Jesenski i Turk.

INTERNETNI VIRI

Binyon, M., Page, J. (2004). Qatar bombers 'were Russian special forces': Moscow faces a diplomatic crisis over an exiled Chechen's death. *Timesonline*. Članek je dobljen 25.9.2009 na <http://www.timesonline.co.uk/tol/news/world/article1043721.ece>

Brandt, D. (1998). *U.S. responsibility for the coup in Chile*. Članek je dobljen 10.11.2009 na <http://www.namebase.org/chile.html>

Geneva Centre for the democratic control of armed forces. (2002). *Intelligence services and democracy*. Članek je dobljen 13.7.2009 na http://www.dcaf.ch/_docs/WP13.pdf

Grant, J. (1996). Hungarian revolution 1956, forty years on. *Socialist Appeal*, 45. Članek je dobljen 20.6.2009 na http://www.marxist.com/History-old/hungary1956_96.html

Greenpeace. *The bombing of the warrior*. Članek je dobljen 21.9.2009 na <http://archive.greenpeace.org/comms/rw/pkbomb.html>

McGehee, R. (1999). *A model operation: Covert action in Chile: 1963-1973*. Institute for global communications. Članek je dobljen 2.11.2009 na <http://www.hartford-hwp.com/archives/42a/123.html>

Myers, S.L. (2004). Qatar court convicts 2 Russians in top Chechen's death. *The New York Times*. Članek je dobljen 25.9.2009 na <http://www.nytimes.com/2004/07/01/world/qatar-court-convicts-2-russians-in-top-chechen-s-death.html>

New World Encyclopedia. (2006). Hungarian revolution of 1956. Članek je dobljen 22.9.2009 na http://www.newworldencyclopedia.org/entry/Hungarian_Revolution_of_1956

Shipman, T. (2007). Bush sanctions 'black ops' against Iran. *Telegraph.co.uk*. Članek je dobljen 20.10.2009 na <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/1552784/Bush-sanctions-black-ops-against-Iran.html>

Streicker, S. (2001). Soviet intervention in the Hungarian revolution of 1956. *Michigan Journal of History*. Članek je dobljen 20.6.2009 na http://www.umich.edu/~historyj/pages_folder/articles/Soviet_Intervention_in_the_Hungarian_Revolution_of_1956.pdf

The Columbia electronic encyclopedia. (2007). *The evolution of secret police forces*. Columbia, University Press. Članek je dobljen 27.8.2009 na <http://www.infoplease.com/ce6/society/A0861010.html>

The Columbia electronic encyclopedia. (2007). *The nature of a secret police*. Columbia, University Press. Članek je dobljen 27.8.2009 na <http://www.infoplease.com/ce6/society/A0861009.html>

The Institute for the history of the 1956 Hungary revolution. *Revolution and struggle for liberation*. Članek je dobljen 18.6.2009 na http://www.rev.hu/history_of_56/ora2/index.htm

The Institute for the history of the 1956 Hungary revolution. Članek je dobljen 20.6.2009 na <http://www.rev.hu/portal/page/portal/rev/aktualitasok>

United States Senate. (1975). *Covert action in Chile 1963-1973*. Washington. Članek je dobljen 5.11.2009 na <http://www.derechos.org/nizkor/chile/doc/covert.html#E>

DELOVNI ŽIVLJENJEPIS KANDIDATA

Sem Jure Derganc, rojen 27. 09. 1982 v Novem mestu. Osnovno šolo sem obiskoval v Mirni Peči. Leta 1997 sem se vpisal na Šolski center Novo mesto, kjer sem uspešno zaključil program elektrotehnik- elektronik. Šolanje sem nadaljeval leta 2002, ko sem se vpisal na Fakulteto za varnostne vede v Ljubljani. Opravil sem vse izpite na fakulteti, sedaj pa zaključujem še diplomsko delo z naslovom Vpliv obveščevalnih služb na suverenost držav.

Med izobraževanjem sem opravljal razna študentska dela, leta 2006 sem se vpisal na Policijsko akademijo v Tacnu. Po zaključku izobraževanja sem tri leta delal na Policijski postaji Metlika, od leta 2009 pa sem zaposlen na Policijski postaji Novo mesto.

IZJAVA O AVTORSTVU

Izjavljam, da sem diplomsko delo z naslovom VPLIV OBVEŠČEVALNIH SLUŽB NA SUVERENOST DRŽAV izdelal sam ob pomoči mentorja dr. Božidarja Korena. V diplomskem delu so viri in literatura korektno navedeni.

Jure Derganc

Ljubljana, december 2009